

«وما كنت تتلو من قبله من كتاب ولا
تخطه بيمينك. اذا لارتاب المبطون. بل
هو آيات بينات في صدور الذين اوتوا العلم.»
العنكبوت.

«ذلك نتلوه عليك من الايات والذكر الحكيم.»
آل عمران.

شَرِيْعَةُ اِسْلَامِنَا

مدنی، سماوی شریعتلره اسلاماڭ نسبتی، شریعت اسلامیہ حقیقتی
اصوللری منبعلری، قران کریم مطلبلریناڭ تفصیلاتی، وجود آیتلرینه
طبیعت حقیقتلرینه دائر قران کریمناڭ بلاغتلی جزالتلی بیانلری، هر
شریعت ده ایکی نوع احکام کلیه، حجاب مسئلهلریناڭ حلّی، قران کریم ده
شعرلک وارمی؟ قران کریمناڭ عمومیلگی مؤبدلگی، فقه منهلر
تاریخلرینه تدوینلرینه اصوللرینه عائد مجمل بر بیان، فقهناڭ اصوللری
حقیقده مؤلفناڭ منهلی، قران کریم حرمتی حضورنده اهل اسلاماڭ بویوک
وظیفهسی، خاتونلرناڭ حرمتلری حقوقلری.

محترم عارف افندی، محترم عبدالله افندی بورناشارناڭ احسانلری برکەسنده
طبع قیلندی.

Петроградъ.

Типографія М-А. Макеутова.

1917.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شریعت اسلامیہ

قران کریم سورۃ البقرہ خاتمہ سندہ، زکات آیت کریمہ لرنندن صوڭ، ربا آیت کریمہ لرینی تلاوت ایتوب، صوڭره دیون آیت کریمہ لرینی ذکر ایتدی.

زکات - بلا بدل ویرمک، ربا - بلا بدل آلمق اولمق جھتیلہ بری دیگرینک تمام ضدیدر. دیون معاملہ لریدہ شو ایکی ضدک برینہ تابع اولوب، ہم اعانہ اولاییلور، ہم کسب اولاییلور. اساسلری تمام مختلف شو معاملہ لرک حکملری دہ البتہ مختلف اولور. آیت کریمہ لرک ترتیبلری برکھ سیلہ استفادہ قیلنہ بیله جک فائدہ لرک بری شودر.

قران کریمک حکمتلی ادبنہ اقتدا ایتوب، بن دہ فائض مسئلہ لرندن مسئلہ لرینہ کوچہ ایم. فائض مسئلہ لرینی اسلام اصولیلہ اساس جھتیلہ حل ایتدکن صوڭ، زکات مسئلہ لرینک تفصیلاتلی بیاننہ بسملہ قیلمق اوزره، شریعت اسلامیہ حقندہ نظر می تقدیم ایدہ ایم.

بنم' نظرم دہ شریعت اسلامیہ: اولگی شریعتلرک تکمیل قیلنمش اڭ گوزل نسخہ سیدر.

«شرع لکم من الدین ما وصی به نوحاً والذی اوحینا الیک وما وصینا به ابراهیم وموسى وعيسى.»

طبیعت حرمنده، ربوبیت حضانه سندہ حسابی یوق عصرلر بوینچه تربیه قیلنوب، انسانیت - مدنیت درجه لرینہ ایرشدی؛ حیات مکتبلرنده الوهیت معلملری حضورنده درس اوقوب، حیات قانونلرینی، معیشت شریعتلرینی انسانیت اوکره ندی. انسان هر نه بیلمش ایسه، اللہاڭ تعلیم اولوق اوزره بیلمشدر.

«اقراً باسم ربك الذى خلق . خلق الانسان من علق . اقراً وربك
الاکرم . الذى علم بالقلم . علم الانسان ما لم يعلم .»
هر زمانىڭ هر مكانىڭ هر ملتىڭ عدالتلى حقانیتلى شریعتى، بوشکا
کورە بنم نظرم دە، شریعت سماویە اولور، شریعت الاهیە اولور .
«وان من امة الا خلا فيها نذیر .» - «ولکل قوم هاد» آیت
کریمه لری دە شو حقیقتى تحقیق ايدر .

مدنى بىر ملتىڭ شریعتى نصل ايسه دە، يعنى حکيملىرىڭ معرفتيله
تدوين قیلنمش حکمت ايسه دە، يا خود نبىلىرىڭ لسانلىرىله تبليغ قیلنمش
رسالت ايسه دە، هر برى انسانلره اللهاىڭ عهديدر، اللهاىڭ عهديله انسانیتىڭ
حمليله عقد قیلنمش معاهده در .

«انا عرضنا الامانة على السماوات والارض والجبال فابین ان يحملنها
واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوماً جهولاً.»

شو معاهده الاهیە - حیات خصوصلرنده استقامت، هیئت اجتماعیه
معامله لرنده عدالت حقانیت وظیفه لرينه دائر اولور ایدی .

«الم اعهد اليکم يا بنى آدم ان لا تعبدوا الشيطان، انه لکم عدو
مبین وان اعبدونى هذا صراط مستقیم.»

عدالت، حقانیت، ادب وظیفه لرينىڭ هر برى اللهاىڭ عظمتى حضورنده
انسانىڭ عبادتى اولوب، ظام، خیانت، خلاف ادب کبى فسادلىرىڭ هر برى
شیطانىڭ غرورى قاشنده انسانلىرىڭ عبادتلىرىدر .

انسانیت دنیاسنده هر عصرىڭ هر ملتىڭ شریعتى - شریعت الاهیە ایدی .
عنايت الاهیە هیچ بر عصرى هیچ بر ملتى اهمال ایتمه دى .

«ايحسب الانسان ان يترك سدى .» - «افحسبتم انما خلقناکم عبثاً
وانکم الینا لا ترجعون.»

لکن شریعتلر، عصرلرک زمانلرک ملتلىرىڭ تفاوتلرينه کوره متفاوت
اولوب، تکامل سنت الاهیە سنه تابع اولمق اوزره، صوڭ شریعت اولگى
شریعتلرک تکمیلی کبى اولور ایدی .

مدنیت عصرلری بويىنچه زمان اليله اصلاح قیلنه کلمش شریعتلرک
قانونلرک خاتمه سنده شریعت سماویە اولمق صفتيله اینمش اسلامیت -

اولگی شریعتلرک قانونلرک صافی جوہرلرینی گوزل اساسلرینی تمام جمع ایتوب، طبیعی نقصانلرینی تکمیل ایتوب، ہمہ شریعتلری نسخ ایتدی، یعنی او شریعتلرک اڭ گوزل نسخہسی اولمق شرفیلہ انسانیت دنیاسنہ رحمت عمومیہ اولدی.

«قل یا ایها الناس انی رسول الله الیکم جمیعاً.»

«وما ارسلناک الا رحمة للعالمین.»

نبیلرک لسانیلہ حکیملرک حکمتیلہ عصرلر بوینچہ تعلیم قیلنمش حقوقلرک مقصدلرک اساسلرک وظیفه لرک هر بری، تمامیلہ کمالیلہ، مقدس سنت الاهیہ اولمق صفتیلہ اسلامیت اساسندہ قبول قیلندی؛ اسلامیت تعلیمی - اجتماعی حقیقتلرک اجتماعی حقوقلرک هر بریلہ تزیین قیلندی.

«اولئک الذین هدی الله فبهذا هم اقتده.»

شریعت اسلامیہ اصوللری حقتندہ کتب اسلامیہ ده بیان قیلنمش تفصیلاتی «قواعد فقہیہ» ده (۱۶۶ - ۲۲۳) صحیفه لرندہ یازمش ایدم. یتمش یدی صحیفه ده اسلامیت اساسلرینی تفصیل ایتمش ایدم. قران کریمک اسلامیتک علویتلرینه قدسیتلرینه نسبتلہ بنم بیانلرک قصوری وار ایسه ده، مبالغهسی خطاسی یوق ایدی.

«قواعد فقہیہ» ده ۱۹۳ نچی قاعدهیی ۱۹۴ نچی قاعده شرحیلہ آچیق اثبات ایتوب، کتب اسلامیہ ده بیان قیلنمش اسلامیت اساسلرینی اجمال ایتمش ایدم.

(۱۵۲ - ۲۳۲) صحیفه لرده بیان قیلنمش آلتی قاعده ایضاحاتی - فقه کتابلرینک هم ده بوتون شریعتک زبدهسی اولمق اوزره یازلمش ایدی. «انسانلرک مصلحتلرینه، هیئت اجتماعیہ صلاحنه منفعتنه خدمت ایدہ بیلور هر بر شی - مشروعدر.» دیمش ایدک.

«انسانلرک حیاتلرینی آسانلاشدرمق قصدیلہ اختراع قیلنور ارتفاقلر؛ عمومی اشلری اداره ایچون وضع قیلنور نظاملر؛ دولت اشلرینی ترتیب ایتوب، عدالتی اقامت ایتمک ایچون تدوین قیلنور قانونلر؛ انسانلرک ترقیات عقلیه لرینه خدمت ایدر علوم معارف صنائع؛ انسانلرک اخلاقنه گوزلک ویره بیلور تربیه اصوللری؛ وجودلرینه قوت هم صحت ویرور

رياضتلىر؛ انسانلارنىڭ معاملەلەرنىدە معروف مقبول عادتلىر - شريعت اسلاميه نظرندە سنت الاهيم اولمق اوزرە مشروعدر، بلكە مطلوبدر. «دېمىش ايداك. هيئت اجتماعيه دە عمل دستورى اولاييله چك سنت ايكي نوعدر:

(۱) بىرى سنت نبويه در، قران كرېمىڭ دلالتيله، شارع حكيمىڭ قوليله عمليله ثابت اولور. (۲) ديگرى سنت وضعيه در، اهل علمىڭ معرفتيله، حيات تجربەسىلە وضع قىلنور. شو سنت - اولگى سنت كىبى شرع شريفىڭ بويوك بىر ركنيدر.

«من سن فى الاسلام سنة حسنة فله اجرها واجر من عمل بها من بعده؛ ومن سن فى الاسلام سنة سيئة فله وزرها ووزر من عمل بها من بعده.» حديثى - صحابى جرير بن عبدالله البجلي حضرتلەرنىڭ حديث كتابلەرنىدە روايت قىلنمىشدر.

سنت حسنه وضع ايتمگى شارع حكيم حضرتلەرى مشروع ايتمىش. او سنتلە عمل ايدە چك آدملەرە اجرلەر وعد قىلور؛ وضع ايتمىش اهل علمى اهل همتى تكمريم احترام طريقيلە، اجرلەرنى نەھايىتى يوق قدر تضعيف ايتمىش؛ هيئت اجتماعيه مصلحتلەرنە خدمت ايدە بيله چك قانونلەرى نظاملەرى وضع ايتمك وظيفەلەرنە اهل علمى ترغيب ايتمىش.

شارع اكبر رسول كرېم عليه الصلاة والسلام حضرتلەرنىڭ شو خطابى اسلام فقيهلەرى ايچون دە غايىت مەھم غايىت بويوك ارشاد اولاييلور ايدى.

طبيعت دنيا سندنە تصرف وظيفەلەرنە خليفە قىلنمىش انسان تشريع وظيفەلەرنە دە البته خليفە قىلنمىشدر. «انى جاعل فى الارض خليفه» خطاب الوهيتى ايكي خلافتى دە، يعنى طبيعت دە خلافتلە تشريع دە خلافتى دە البته احاطە ايدر. جسارتلە، ايمان لسانيله سويلەيم، البته ايكي خلافتنىڭ ھر بىرى ارادە قىلنمىشدر. صاد سورەسنىڭ آيت كرېمەسى بونى بيان ايدر:

«يا داوود انا جعلناك خليفه فى الارض، فاحكم بين الناس بالحق

ولا تتبع الهوى، فيضلك عن سبيل الله.»

شو آيت كرېمە دە خليفەلك شرفنە حكم ايتمك وظيفەسى حكم ايتمك اقتدارى تفریع قىلندى. حكم - قضا، تشريع، افتا معنالەرنە اطلاق قىلنور.

خلافت - نيابت معناسنده ايسه، خليفه اصيلاڭ وكيلى اولوب، اصيلاڭ بوتون وظيفه لري بوتون حقوق لري خليفه اقتدارينه البته داخل اولور، بوڭا كوره،

«واذ قال ربك للملائكة اني جاعل في الارض خليفه» آيت كريمه سنده گي خليفه لك تشريع وظيفه لرند خليفه لگي ده البته افاده ايدر. نوع انسان ير يوزنده خليفه لك شريفه تکریم قيلنمش ايسه، تشريع خليفه لگي ده آيت كريمه ده اراده قيلنمش اولور ايسه، امتلرڭ هر برينه احسان قيلنمش تشريع شرفلرندن نبی محترم محمد عليه الصلاة والسلام حضرتلرينڭ امتي ده محروم اولماسه كرك.

يالڭز اجتهاد شرفي توڭل، بلكه هر خصوص ده تشريع اقتداري ده امت اسلاميه ده تا ابد البته باقيدر، باقى اولور.

اگرده تشريع اقتداري امت اسلاميه ده بولنماسه ايدى، «كنتم خير امة اخرجت للناس» خطابي - امت محمديه حقنده درست اولابيلورمى ايدى؟ اجتهاد شرفلرندن، تشريع اقتدارندن محروم امت - بوتون امتلره برکت اولابيله چك اڭ خير امت اولابيلورمى؟ البته يوق.

شريعت اسلاميه - نبيلرڭ لسانيله تبليغ قيلنمش اولگي شريعتلرڭ، حيات اقتضاسيله حيات تجربه سيله وضع قيلنمش حقوقلرڭ قانونلرڭ گوزل مكممل نسخه سيندر، ديدك؛ اولگي شريعتلرڭ قانونلرڭ گوزلرينه نسخه اولدى، اولگي امتلرڭ باطل عادتلريني نسخ ايتدى، ابطال ايتدى، ديدك. بنم نظرم شويله در، اوزى حقنده اسلاميتڭ ده دعواسى شودر.

شويله اولمق صفتيله شريعت اسلاميه ده بويوك بر فوق العاده لك، بر خارق العاده لك واردر: عربستان كبي بر بدويت دنيا سنده، محمد الامين كبي تمام امي بر بشر طرفندن، اسلاميت كبي بويوك بر دين. غايت گوزل بر شريعت وحى يوليله روح القدس تلقين اتيله باشلاندى، اون بش يكرمى سنه ايچنده تكميل قيلندى؛ سماوى كتابي اڭ گوزل بر كتاب اولوب، نبوى سنتلري اڭ جامع بر حكمت اولدى.

شو حقیقت، هر نه قدر فوق العاده خارق العاده ایسه ده، کون کبی
 آچیق بر حقیقت تاریخیه در، اوزینک حقلغنه برهان قیلمق اوزره شو
 بویوک حقیقتی قران کریم تقدیم ایدر ایدی .

«وما کنت تتلو من قبله من کتاب ولا تخطه بيمينک اذا لارتاب
 المبطلون بل هو آیات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم .»
 سورة العنکبوت .

«قل لئن اجتمعت الانس والجن علی ان یأتوا بهذا القرآن
 لا یأتون بمثله ولو کان بعضهم لبعض ظهیراً .» سورة الاسراء .

عقلک قلبک روحک بوتون قدرتی بوتون قابلیتی، انسانک الوهیتله
 علاقہ سی یا خود علاقہ سزلگی قطعی براهین قوتیلہ اثبات یا ابطال
 قیلنماش ایکن، وحی کبی نزول کبی واقعہ لری انکار ایتمک علم
 شرفنه هیچ بر صورتله مناسب اولماز . انکار قیلنور ایسه، غرور ظلمتی
 اولور؛ ایمان نورینک قدسیتنه قوتنه ذره قدر خلل ویرمز .

لکن اسلامیتک مقدس شریعتک بنم نظرم ده عظمتی قدسیتی -
 فوق العاده لگی جهتیلہ توگل، بلکه حقیقت فلسفیہ سیله در، انسانلری
 حیات ده عدالت حقانیت یوللرینه کوندوره بیله چک تعلیماتیلہ در، پاک
 بویوک فطرت اصلیلرینه هدایت ایده بیله چک قوتیلہ در .

«رسول من الله یتلو صحفاً مطهرة، فیها کتب قیمه .»

«فاقم وجهک للذین حنیفاً . فطرت الله الی فطر الناس علیها . لا
 تبدیل لخلق الله . ذلک الذین القیم .»

اولگی شریعتلرک اساسلرینی گوزل جهلرینی تمامیلہ کمالیلہ جمع
 ایتوب، حیاتک هر بر ضرورتنه هر بر حاجتنه هر بر کمالنه مساعدہ سیله در -
 مقدس شریعتک بنم نظرم ده عظمتی قدسیتی .

شریعتک ایکی بویوک منبعی وارددر: (۱) بوی سنت نبویه،
 (۲) دیگر قران کریم .
 سنت نبویه: شارع حکیمک سوزلری، اشلری، مساعدہ لری .
 سنت نبویه اکثریتله قران کریمک بیانی اولور: مجمللرینی تفصیل ایدر،

مشکلاترینی، وار ایسه، بیان ایدر، تفسیر ایدر، موجزلرینی بسط ایدر .
«وانزلنا عليك الكتاب لتبين للناس ما نزل اليهم .»
«وما انزلنا عليك الكتاب الا لتبين لهم الذي اختلفوا فيه وهدى
ورحمة لقوم يؤمنون .»

سنت نبویه، قران کریمک بیان اولمایوب، احکام وضع ایدر بیلور .
شو قسم، بیان قسمنه نسبتله آز ایسه ده، اوز باشنه کوبدر .
«وما آتاكم الرسول فخذوه، وما نهاكم عنه فانتهوا .»

قران کریم: رسالتک برهانیدر، شریعتک کلیه سیدر اساسیدر، عقلک
قلبتک نوریدر، بنم نظرمه کوره، بوتون وجودک موجز ترجمه سیدر .
قران کریم عصر رسالت ده یگرمی اوچ سنه ایچنده ایندی .
شریعتک کلنی قاعده لاری، عمومی تعلیم لاری، مؤید اساس لاری تمامیله
مکه ده اینوب، مدینه آیت کریمه لاری تکمیل ایدی، توسیع ایدی،
بعضاً تحدید اولور ایدی .

«ان الله يأمر بالعدل والاحسان وايتاء ذى القربى وينهى عن الفحشاء
والمنكر والبغى . يعظكم لعلكم تذكرون .» کبی
«خذ العفو وأمر بالعرف وأعرض عن الجاهلین» کبی آیت کریمه لار
مکه ده ایندی .

مکی آیت کریمه لارده انسانلرک صلاحنه، حیاتک ادبنه مصلحتلرینه
عائد هر بر کمال هر بر خیر تحدیدسز تعلیم قیلنور ایدی . صلاح بوتون
کمالیله مطلوب ایدی؛ گوزل اخلاق، علویتلی ادب، عدل، احسان،
وفا کبی شیلر بوتون غایه سیله طلب قیلنور ایدی؛ فساد اولابیلور هر بر
اش بوتون فروعاتیله نهی قیلندی . بوکا کوره اهل اسلام هر خصوص ده
کمالک غایه سیله عمل ایدرلر ایدی . انفاق وظیفه سی، مثلاً، محدود
توگل ایدی، او وقت مومن اوزینک همتیله اختیاریله انفاق ایدر ایدی .
مؤمنلرک هر برنده او وقت ایثار فضیلتی غالب ایدی؛ صلح اساسی ده
سلام اساسی ده او وقت غالب ایدی .

مدنی آیت کریمه لارده مکی آیت کریمه لارک اساس لاری تکمیل
قیلندی توسیع قیلندی؛ بعض خصوصلارده تحدید ایندی . لیکن مکه

عزیمت لرینی نسخ یولیله توگل، بلکه رخصت یولیله توسیع یولیله ایدی .
مثلاً: مدافعه مشروع اولدی، لکن عفو طریقله صبر ایتمک
افضل ایدی . «وان عاقبتهم فعاقبوا بمثل ما عوقبتهم به . ولئن صبرتم
لهو خیر للمصابرین .»

مثلاً: انفاق حصه سی تحدید قیلندی . اڭ اکثری خمس اولمق اوزره
انفاق حصه سی دورت درجه قیلندی : (۱) خمس ؛ (۲) نصف خمس ؛
(۳) ربع خمس ؛ (۴) ثمن خمس . لکن بلا تحدید انفاق همته همان
مشروع بلکه مطلوب قالدی : «ویؤثرون علی انفسهم ولو کان بهم
خصاصه .»

قران کریمک آیت کریمه لرینی تاریخ ترتیبیله اعتبار ایدر ایسه ک،
دینک حیاتک اصولنه عائد کلی قاعده لر ضرور اساسلر تاممیله مکه ده
اینوب، شو اصولک تفصیلاتی جزئیاتی توسیع تکمیل یولیله مدینه ده
بیان قیلندی . مدنی آیتلر مکی آیتلرک تفصیلات بیانیه سی اولور .

شریعت اسلامیه ده معتبر ضروری مقصدلر : (۱) حفظ دین ، (۲) حفظ
نفس ، (۳) حفظ عقل ، (۴) حفظ مال ، (۵) حفظ نسل ، (۶) حفظ عرض -
شو ضروری مقصدلرک اصولنه عائد آیت کریمه لر یا تفصیلاً یا اجمالاً
مکه ده ایندی . دینک بش رکنی : (۱) ایمان ، (۲) صلات ، (۳) زکات مکه
آیت کریمه لر یله بیان قیلنوب ، (۴) روزه ، (۵) حج - سنت ابراهیم اولمق
اوزره مکه ده مشروع اولوب ، مدینه آیت کریمه لر ی تکمیل ایتدی .
حتی مدینه ده مشروع اولمش جهاد - مکه ده امر قیلنمش «الامر بالمعروف
والنهی عن المنکر» وظیفه اصلیه سنه بر فرع کبی ایدی .

ابراهیم بن موسی الشاطبی حضرتلری «الموافقات» ک ۳۳۳ نچی جزعنده،
(۲۲ - ۲۳) صحیفه لرنده دیمش :

«کل دلیل شرعی ثبت فی الکتاب الکریم مطلقاً غیر مقید، ولم يجعل له
قانون ولا ضابط مخصوص فهو راجع الی معنی معقول وکل الی نظر المكلف .
وهذا القسم اکثر ما تجده فی الامور العادیه الی هی معقوله المعنی کالعدل
والاحسان، والعفو والصبر والشکر فی المأمورات؛ والظلم والفحشاء والمنکر
والبغی ونقض العهد فی المنهیات . وکل دلیل ثبت فیها مقیداً غیر مطلق

وجعل له قانون وضابط فهو راجع الى معنى تعبدى لا يهتدى اليه نظر المكلف لو وكل الى نظره . اذ العبادات لا مجال للعقول فى اصلها، فضلاً عن كيفياتها . وكذلك فى العوارض الطارئة عليها، لانها من جنسها، واكثر ما يوجد فى الامور العبادية . وهذا القسم كثير فى الاصول المدنية . لانها فى الغالب تقييدات لبعض ما تقدم اطلاقه، او انشاء احكام واردات على اسباب جزئية .»

يعنى : انسانك حياتنه عائد تعليماتى شريعت اسلاميه ايكي طريقه افاده ايدر : (۱) برى تحديد، تعيين طريقى، (۲) ديگرى تحديدسز بيان طريقى .

عبادتلى هم بر حال ده بقاسى مطلوب شيلرى تعليم خصوصلرنده شارع حكيم تحديد طريقنه سلوك ايدر . او شيلرك ركنلرينى شرطلرينى ادبلرينى تماميله تعيين ايدر . عبادتلى، اسلاميت سنتى اولمق اوزره نقل قيلنه كلور عادتلى هر برى شو طريقه تعليم قيلنمشدر . اهل اسلامك لسانلرينى توحيد شعاريله تزيين ايتوب، يوزلرينى بر قبله يه يونه لدرتمش اسلاميت - هر يرده هر عصرده بولنور مسلمانلره بر سيما بر روح ويرمك تدبيريله اولسه كرك، مليت محافظه سنه عائد آيينلرى تحديد يوليله كوسترمشدر .

امور عاديده، يعنى دولت ده عدالتى اقامت مقصدلرينه، هيئت اجتماعيه ده انتظام هم امن خصوصلرينه، خانه تدبيرينه، عائله حاللرينه، اخلاق تربيه سنه عائد تعليم خصوصلرنده شارع حكيم تحديدسز بيان طريقنه سلوك ايتمشدر . عقلاڭ دلالتيله، طبع سليماڭ ذوقيله، بصيرتڭ، رهبرليگيله شارع حكيم اكتفا ايتمشدر . اوزلرينڭ فائدهلرينه انسانلرك حرصلرى رغبتلىرى، ضرردن مفسده دن بالطبع نفرتلىرى حسبيله، عقل صحيح قلب سليم اويله شيلرده البته مهتدى اولور . دولت ده عدالتڭ، هيئت اجتماعيه ده انتظامك، خانه لرده تدبيرك، عائله ده گوزل مناسبتڭ، اخلاق تربيه سنك حسنى هم ضرورتى عقلاڭ اوزينه، شعور طبيعى اقتضاسيله، البته معلوم اولايلاور .

ھەمدە ملتىڭ تېبىعتلىرى، زىماتلىڭ حاجىتلىرى، مەكانلىڭ خىسۇسىيەتلىرى ھەر جەھەتتە تەڭپۇت اولۇر . ھەر ملت اوزىنىڭ عىصرىنە اوزىنىڭ اقلېمىنە اوزىنىڭ تېبىعتىنە كۇرە - انتظام قانۇنلىرىنى عدالت اصوللىرىنى ادارە اساسلىرىنى اوزىنىڭ عقلىلە تەجرىبەسىلە اختىيارىلە انتخاب ايدىر .

ھەر ملت دە ھەر يردە ھەر وقت دە ايرىشە بېلىمىش حسابى يوق نېبىلرڭ حەكىملرڭ خىزانەسىندە ، حسابى يالغىز انلە خىزىرتلىرىنە معلوم عىصرلر بۇيىنچە تەربىيە قىلىنۇب ، انسانڭ عقلى رىشە درجەسىنە ، بالغ اولمىق شەرفنە ايرىشە . او وقت اڭ صوڭ معلم اولمىق اوزرە ، نېبى اسلام مەھمەد عليە الصلوة والسلام خىزىرتلىرى كۇندۇرلمىش ايدى .

وصىلرڭ خەمەيەسىندىن وليلرڭ تەربىيەسىندىن بۇندىن صوڭ عقلڭ آزاد اولمىقى - كىتاب ھەم حەكىمىڭ اڭ بۇيۇك معلمى شارە كەبىر نېبى اسلام خاتەم الانبىيا مەھمەد امىنڭ بىلىغ لسانىلە مەدىنە دە اولمىقى سەنەلر دە «ولەكن رسول الله وخاتەم النبىين» عبارە جەزىلەسىلە بۇتۇن انسانىت عالمىنە اعلان قىلىندى . انسانىت اىچۇن ، سەمەي الوەھىتىدىن عرش عزىتىدىن اىنمىش بشارتلىرڭ اڭ بۇيۇكى - شو بشارت الەھىدەر : عقلڭ اھلىتى ، ولايتى ، وصىلر خەمەيەسىندە حەققۇسىزلىقدىن ، وليلر تەربىيەسىندە شاگردلىكدىن نەجاتى «خاتەم النبىين» مەھرىلە تەصدىق قىلىندى .

نېبوتك ختمى - بلوغ ، رىشە ، اھلىت ، ولايت ، اختىيار شەرفلىرىنە عقلڭ وصولى دىمەكدر .

بۇڭا كۇرە ، قران كرىم عمۇم انسانلرە خطاب ايدىر اىكەن - كوزلىرى آچىق ، عقللىرى كامىل ، رىشىد انسانلرە بۇيۇك حەكىملرڭ وصىتلىرى اسلوبىندە خطاب ايدىر : عدل ، اصلاح ، مەرووفى ، احسان ، عفو كەبى كلى ھەم جامەع تەبىئىلر اىلە انسانلرى استقامت يوللىرىنە ارشاد ايدىر ؛ ظلم ، فساد ، عدوان ، خىانت كەبى عمۇمى مەھۇملر دائىرەسىنە داخلى اولابىلۇر ھەر بىر اشدن ھەر بىر سوزدىن تەنقىر ھەم نەھى ايدىر ؛ اوفاق تەڭپۇتلىدىن جەزئىياتدىن اعراض ايدىر . ھەم تەلب دە ھەم نەھى دە مۇجەز عمۇمى خطابلرلە قران كرىمڭ اكتەڧاسى - انسانڭ تەربىيە قىلىنمىش عقلىنە ، تەجرىبە كۇرەمىش اختىيارىنە شارە حەكىمڭ اعتمادى جەھەتتە در .

انسانک اوز خیرینہ رغبت ایدر حرصی، خیرلری شرلردن ضررلری فائدہلردن فرق ایدہ بیلور ذوق سلیمی، مصلحتلری مفسدہلری تعیین ایدہ بیلور بصیرتی، هر خصوص ده اڭ گوزللری انتخاب ایدہ بیلور اختیاری۔ عنایت الاهیہ ایله احسان قیلنمش شو گوزل صفتلرک هر بری انسان ده بولنوب، عصرلر بوینچه تربیہ قیلنقدن صوڭ، شارع کریم الله رب العالمین حضرتلرینک اعتمادینہ انسان البتہ اہلیت کسب ایتمش اولور۔ انسانک شرفی کرامتی، شارع کریمک حکمتی بونی اقتضا ایدر، عقلک هم اختیارک فعالیتی ده بونی طلب ایدر۔

آرامق، بولمق۔ انسانک عقل، ارادہ، اختیارینی تربیہ ایدر۔ هر شی حاضرلنمش اولسه ایدی، انسان تنبل اولور ایدی؛ هر شی بیان قیلنمش اولسه ایدی عقلک اہمیتی قالماز ایدی، انسانک اختیارندہ فعالیت بولنماز ایدی۔

اوزینک حیاتی ایچون لازم غذا، لباس، مسکن کبی حاجتلرینی انسان نصل آرار بولور ایسہ، مدنیتی ایچون لازم تدبیرلری قانونلری اویلہ آرار، اویلہ بولور۔ او بری طبیعت خزینہلرندن، شو بری تاریخ بقیہلرندن، قران کریم آیت کریمہلرندن، نبیلرک حکیملرک تعلیملرندن آرانور، بولنور؛ اولگی حاجتلرندہ فائدہیی ضرردن نصل فرق ایدر ایسہ، شو صوڭ حاجتلرندہ مصلحتی مفسدہدن اویلہ تمیز ایدر۔

بوڭا کورہ، رشد درجہلرینہ ایرشمش آدم۔ اهل اولدی ده یر یوزندہ اللہک خلیفہسی قیلندی۔ خلافت شرفی۔ کرامت ایدی، یعنی طبیعت مکتبلرندہ ہیئت اجتماعیہ کلیہلرندہ درس اوقوب امتحان طوتمش آدم بالالرینہ تکریم یولیلہ ویرلمش «امتیاز» ایدی «تحسین» ایدی، «مکافات» ایدی؛ حقوقشناسلق، شارعک دیپلومی ایدی۔

قران کریم هر بر آیت کریمہسندہ توگل ایسہ، البتہ هر بر صحیفہسندہ، انسانک نظرینی اعتبارینی وجود صحیفہلرندہ قدرت الاهیہ قلمیلہ یازلمش طبیعت آیتلرینہ، ہمده اولگی امتلرک تاریخ صحیفہلرندہ عدالت الاهیہ قلمیلہ یازلمش اجتماع آیتلرینہ ارشاد ایتمشدر۔

انسان بوتون معلوماتلرینی شو ایکی بویوک دفتر دن: طبیعت
دفتریلہ اجتماع دفتر دن استفادہ ایدر . شو ایکی بویوک دفترک ہر بر
صحیفہ سی ہر بر انسان قاشندہ آچیقدر . انسان برندن بوتون علوملری،
برندن حیات حقوقلرینی وظیفہلرینی ادبیلرینی اوگرہ نور . بوگا کورہ
قران کریم وجود صحیفہلرینہ دە اجتماع صحیفہلرینہ دە انسانک نظرینی
اعتبارینی ارشاد ایتمشدر . ہر برندن استنباط ایتمک مساعده سیلہ .
بوگا کورہ،

نصوصک دلاتی کبی تاریخک شهادتی دە معتبر اولور؛ شارعک
طلبی کبی عقلک دە اجتماعک دە طلبی معتبر اولور . نصوص شرعیہ دن
شارع کریمک قصدینی عقل استنباط ایدہ بیلور ایسہ، شواہد تاریخہ دن
خالق حکیمک قصدینی البتہ استنباط ایدہ بیلور . ہیئت اجتماعہ حاللری،
تاریخ واقعہلری عبرتلی علوم فقہیہ دە بوگا کورہ اصول فقہیہ کبی
اعتبار قیلنمق لازم اولور . احکامک اصول شرعیہ سی، حقوقلرک منبعلری
کتاب، سنت، اجماع، قیاس رکنلرینہ منحصر اولاماز؛ ہیئت اجتماعہ
حاللری دە، تاریخک عبرتلی دە شو دورت اصول کبی اصول اولور .
حکیم مطلق اوزینک حکمتیلہ وجود آیتلرینی انسانلرک کوزلری
عقللری قاشنہ اعتبار ایچون وضع ایتمش ایسہ، او آیتلر دن استفادہ یی
اوزینک کلامیلہ البتہ منع ایتمز . یوقسہ، شارع حکیم اوزینہ اوزی
تناقض ایتمش اولور ایدی، اوزینک حکمتلرینی اوزینک کلامیلہ ابطال
ایتمش اولور ایدی .

قران کریمک اسلامیتک مؤبدلیگی عمومیلگی یالکز شو جہتلہ در:
انسانیتک بوتون مصلحتلرینہ مدنیتک ہر بر حالنہ اسلامیتک وفاسی دە
یالکز شو فضیلتیلہ در .

قران کریمک غایت آچیق شہادتہ کورہ، نبی اسلام علیہ الصلاة
والسلام حضرتلرینک بوتون فضیلتلری ہمہ کماللری ہمہ امتیازلری میراث
اولمق اوزرہ امتنہ قالمشدر . امت بوتون خیراتلرینی، ہمہ برکتلرینی وہبی
کسبی ہمہ فضیلتلرینی منبع نبوت دن اقتباس ایتمشدر .

- نبى - معصوم، شريعتى ده معصوم، امتى ده معصوم اولدى. نبى -
 شارعدر، شريعت وضع ايدر. شارعلك شرفى، قانون وضع ايتمك
 اقتدارى - امت اسلاميه فردلرينه مجتهدلرينه ده احسان قيلنمشدر.
 شو علويتلى حقيقتى قران كريم آيت كريمه لرى تأييد ايدر:
 (١) ان الله وملائكته يصلون على النبي - هو الذى يصلى عليكم
 وملائكته ليخرجكم من الظلمات الى النور.
 اللهك هم ملكلك صلاتلرينه استحقاق كبرى غايت بويوك فضيلت ده
 امت اسلاميه شارع كريم حضرتلرينه اشتراك ايتمش.
 (٢) ولسوف يعطيك ربك فترضى - ليدخلنهم مدخلاً يرضونه -
 رضى الله عنهم ورضوا عنه.
 (٣) ويتم نعمته عليك - ولكن يريد ليظهركم وليتم نعمته عليكم.
 (٤) وان لك لاجراً غير ممنون - فلهم اجر غير ممنون.
 نعمتلك كماللك هر برينى بلا حساب بلا انقطاع بلا منت احسان
 ايتمك خصوصلرنده شارع كريم حضرتلرينه امتى هر جهتله شريك قيلنمشدر.
 (٥) الم نشرح لك صدرك - افمن شرح الله صدره للاسلام فهو
 على نور من ربه.
 (٦) واجتبيناهم وهديناهم الى صراط مستقيم - هو اجتباكم وما جعل
 عليكم فى الدين من حرج.
 (٧) ثم اورثنا الكتاب الذين اصطفينا من عبادنا.
 شو اوچ آيت كريمه ده شرح صدر، اجتبا، اصطفا فضيلتلرنده
 امت اسلاميه يى نبيلره مساوى ايتمش. قران كريم.
 (٨) قل الحمد لله. وسلام على عباده الذين اصطفى - واذا جاءك
 الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام عليكم.
 اللهك سلامنه امت اسلاميه نبيلر كبرى مستحق قيلنمشدر.
 (٩) كذلك لنثبت به فؤادك - يثبت الله الذين آمنوا بالقول الثابت
 فى الحياة الدنيا.
 (١٠) لاغوينهم اجمعين الا عبادك منهم المخلصين - كذلك لنصرف
 عنه السوء والفحشاء انه من عبادنا المخلصين.

خطادن گناهدن سيئه لوردن ضالالدين عصمت حقنده امت اسلاميه
نبيلره مساوي قيلنمشدر .

(۱۱) لتحكم بين الناس بما اراك الله - ولقد يسرنا القرآن للذكر
فهل من مذكر .

قران كريم فرمانيله حكم ايتمك شارع حكيم حضرتلرينه نصل تيسير
قيلنمش ايسه ، امتنده تمام اويله تيسير قيلنمشدر .

(۱۲) يا ايها الذين آمنوا اطيعوا الله واطيعوا الرسول واولي
الامر منكم .

شو آيت كريمه عباره سنه كوره امت اسلاميه ده اهل علمك اهل
اختصاصك قراري اللهك هم رسولك قراري كبي نافذدر ، اطاعت
واجب اولور .

تشريع اقتداري حقنده شو آيت كريمه آيت قطعيه در .

(۱۳) وليكن رسول الله وخاتم النبيين - كنتم خير امة اخرجت للناس .
يعنى : انبيا آراسنده نبي اسلام نصل ممتاز ايسه ، امتار آراسنده
امت اسلاميه اويله ممتازدر .

(۱۴) ليغفر لك الله ما تقدم من ذنبك وما تأخر - ليدخل الله المومنين
والمومنات جنات تجري من تحتها الانهار خالدين فيها ويكفر عنهم سيئاتهم .
مغفرت عصمتك بر نوعيدر . شو فضيلت ده ده امت اوزينك پيغمبرينه
اشتراك ايتمشدر .

(۱۵) هر نمازده هر قعه ده سلام - السلام عليك ايها النبي ورحمة الله
وبركاته ، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين .

هر نمازده بوتون امتك سلامنه نائل اولمق كبي بويوك فضيلت ده
امت اسلاميه نبيلره هم ده بويوك پيغمبرينه شريك اولمشدر .

(۱۶) اللهم صل على سيدنا محمد وعلى آل سيدنا محمد كما صليت
على سيدنا ابراهيم وعلى آل ابراهيم . اللهم بارك على سيدنا محمد وعلى
آل سيدنا محمد كما باركت على سيدنا ابراهيم وعلى آل سيدنا ابراهيم .
هر ثانيه ده بوتون ير يوزنده همه اهل اسلامك اخلاصلي لسانيله
شو مبارك دعا الوهيت قبله سنه اجابت يوليله عرض قيلنوب طورر .

شو قدر عسرلر بوینجه اسلام محرابلرنده دوام ایتمش اخلاصلی دعا
ایندی قبول قیلنمش اولسه کرک .

آل ابراهیم ده شریعت صاحبی نبیلر وار ایدی . اگرده بزم امت
اسلامیه ده شریعت وضع ایده بییلور اهل علم بولنماز ایسه ، یاخود بر
وقت بولنوب ده ایندی قالماش ایسه ، آل ابراهیم ده وار اک بویوک
برکتدن امت اسلامیه محروم قالمش اولور ، بوتون امتک اخلاصلی
دعاسی مردود اولمش اولور .

رسالتک بوتون خصوصیتلرینی ، نبوتک بوتون برکتلرینی امت
اسلامیه نبی اسلام حضرتلرندن اقتباس ایتمش ایسه ، نبی اسلامک همه
حقوقلرینه همه ولایتلرینه کرامتلرینه امت اسلامیه وارث اولمش ایسه ،
تشریح قوتی بوتون کمالیله امت اسلامیه ده البته بولنور .

قران کریم بوتون آیت کریمه لريله ، حکمت نبویه بوتون حدیثلريله ،
حیات انسانیه بوتون سنت الاهیة لريله انسانلرک استفاده نظرلری فاشنده
بوتون صحیفه لريله هر وقت آچیق طورر ایکن ، امت اسلامیه تشریح
شرفلرندن تشریح اقتدارندن هیچ بر وقت محروم قالماز .

شریعت اسلامیه ، تشریح اقتدارینی حائز معصوم امت اسلامیه سیله
برابر تا ابد انسانیت دنیا سنده عزتله شرفله البته قالاچقدر .

« هو الذی ارسل رسوله بالهدی و دین الحق لیظهره علی الدین کله . »

قران کریمک نصوصیله شارع حکیمک معصوم لسانیله بیان قیلنمش
احکام - ایکی نوع اولور : (۱) بری - احکام ابتدائییه ، (۲) بری - احکام
وفاقیه .

احکام ابتدائییه - خصوصیتلرک برینه تابع اولمایوب ، انسانلرک انسانیت
جهتیه ضرورتلرینه حاجتلرینه کماللرینه حقوقلرینه و وظیفه لرینه ادبلرینه عائد
هر بر حکم . شارع طرفندن باشلانوب وضع قیلنمش تعلیم قیلنمش اولمق
جهتیه ، یاخود فطرت اصلیه حکمی اولمق صفتیه احکام ابتدائییه تسمیه
قیلنور .

مالک قاناک عصمتنه دائر بیانلر، ان الله یأمر بالعدل والاحسان، خذ العفو وأمر بالعرف کبی آیت کریمه لر، نکاح، طلاق، مبادلہ کبی حکملر - هر بری احکام ابتدائیه در .

تفصیلات جهتیهله احکام ابتدائیه ده تبدل بولنه بیلور ایسه ده اساس جهتیهله احکام ابتدائیه عمومی اولور، دائمی اولور .
احکام وفاقیه - عصرک درجه سنه، وقتک اهمیتنه، مکانک حالنه، امتک طبیعت ادیبه سنه، احوالک اقتضاسنه، حالک خصوصیتنه کوره، وضع قیلنمش هر بر حکم .

مثلا: رقیقلک مسئله سی کبی . خلقک حالنه کوره، اقتصادی معاملهلرکده اقتضاسنه کوره، اولگی شریعتلرک هر برنده رقیقلک مسئله سی وار ایدی . وقتنه کوره بلکه ضرور اولمشدر . بایتاق عصرلر بوینچه دوام ایتوب، نهایت، شریعت اسلامیہ رقیقلگی تمام ابطال ایتدی . «قواعد فقیهیه» مده (۱۹۳ - ۱۳۸) صحیفهلرده رقیقلک مسئله لرینی بیان ایتمش ایدم . «خلق نظرینه» ده (۴۳ - ۴۴) صحیفهلرده ملاحظهلر می ده یازمش ایدم .

سماوی دینلرده رقیقلک مشروعیتی احکام وفاقیه در، یعنی خلقک زمانک حالنه حاجتنه موافقتله اقرار قیلنمش احکام جمله سنلندر .
سماوی شریعتلرک هر برنده خاتونلرک حجابی ده احکام وفاقیه دندر، خلقک غیرت ادیبه سنه ادبی نظرینه کوره معروف بر عادت اولمش حجاب سماوی شریعتلرک هر برنده اقرار قیلنمش ایدی . تورات ده سفر التکوینک (۳۸ - ۲۴) فصللرنده ابراهیم علیه الصلاة والسلام حضرتلرینک عصرنده حجابک معروفلگی بیان قیلنمشدر .

حجابک انواعی واردر: (۱) بوتون یوزی ستر ایدر ایسه، برقع اولور . برقع خاتونلره مخصوصدر . قناع ایسه، مشترکدر .

وکنت اذاما زرت لیلی تبرقعت

فقد رابنی منها الخداة سفورها .

(۲) بوتون یوزی ~~ستر ایتوب~~، ~~سکر~~ کوزک بری آچیق قالور ایسه، نقاب اولور :

فصدت كأن الشمس تحت نقابها

بدا حاجب منها وضنت بحاجب

(۳) كوزلرڭ هر برى آچىق قالوب، حجاب بورون اوزرنده ايسه،
لغام اولور .

(۴) بورون تمام آچىق قالوب، حجاب آغز اوزرنده اولور ايسه، لثام
اولور .

(۵) يوزى هيچ بر ستر ايتمز ايسه، خمار، نصيف، مقنعه، جلباب،
معجر، رداء اولور .

خمار - يوزى ستر ايتمه يوب، بويون ايله باشى ستر ايدر . نصيف ايله
مقنعه خماردن براز بويوك اولور .

جلباب - يوزى ستر ايتمز؛ باش، بويون، ايكنى اياڭ باشى كوكرهك
مستور اولور .

رداء، ملحفه ملاءه - بوتون باشى، بويونى، بدنڭ اكثرينى ستر ايدر،
اما يوزى ستر ايتمز .

حجابك هر بر نوعى عربستان ده وار ايدى، يوز حجابى ده، يعنى برقع،
قناع، نقاب، لثام كى حجابلر معروف ايدى . ليكن عورت پردهسى اولمق
اوزره توگل، بلكه شرف شعاري ايدى، حره لره كبار عائله لره مخصوص
بر زينت ايدى . زينت اولمق جهتيله، حسرت كونلرنده خطر دقيقه لرنده،
برقع، نقاب كى حجابلرڭ هر برى ترك قيلنور ايدى .

ونسوتكم فى الروع باد وجوهها
يخلن اماء والاماء حرائر .
وكنت اذا ما زرت ليلى تبرقت
فقد رابنى منها الغداة سفورها
قد كن يخبأن الوجوه تعززا
فالان حين بدون للنظار
يضربن حر وجوههن على فتى
ضخم الدسيمة غير ما خوار

شو بيتلرڭ دلالتنه كوره، عرب خاتونلرنده يوز حجابى حره لره مخصوص
زينت ايدى، مصيبت ساعتلرنده خطر دقيقه لرنده زينت على العاده ترك
قيلنور .

عربلرده حجاب عادتى خاتونلارڭ شرفلرينه حرمتلرينه عصمتلرينه كوره ايدى. حجاب -- ضرورى مطلوب پر مقصدڭ وسيلهسى ايدى، وقتنه كوره، عربستانده احوال اجتماعيه اقتضاسنه كوره، گوزل هم يالڭز بىر تدبير ايدى.

اسلام شو گوزل عادتى تكميل ايتدى، تعديل ايتدى. قران كريمڭ آچىق آيت كرىمهلرينه كوره، يوزدن الدن باشقه اعضالارڭ هر برينى ستر اسلام خاتونلرينه قزلرينه امر قيلندى.

«ولا يبدىن زينتهن الا ما ظهر منها وليضربن بخمرهن على جيوبهن.»
(سورة النور -- ۳۱).

خمار -- خاتونلارڭ باشلرينى بويونلرينى ستر ايدر، يوزلرينى ستر ايتمز.
«يا ايها النبى قل لازواجك وبناتك ونساء المؤمنين يدنين عليهن من جلابيبهن ذلك ادنى ان يعرفن فلا يؤذين. وكان الله غفوراً رحيماً.»
(سورة الاحزاب -- ۵۹).

جلباب -- خاتونلارڭ باشلرينى بويونلرينى ايك باشلرينى كوكرهكلرينى ستر ايدر، يوزلرينى ستر ايتمز.

يوز حجابلرى حقنده عربلارڭ گوزل عادتلرينى شريعت اسلاميه نسخ ايتمهش ايسه ده، شو ايكى آيت كرىمهده يوز حجابلرينى امر ايتمهش، بلكه يالڭز باشڭ بويونڭ سترينى ايجاب ايتمشدر. يوزلرينى ستر ايتوب ايتمهك مسئلهسى خلقڭ عادتلرينه ادبى درجهلرينه تابع اولوب قالور. اولگى آيت كرىمهده زينت حقنده «الا ما ظهر منها» استثناسىده يوز آچمق جوازينه دلالت ايدر. يوزڭ هم اللارڭ زينتلرى، شارع كريمڭ بياننه كوره، مستثنى طرفنه داخلدر. يوز كى ال كى على العاده ظاهر اعضالارڭ زينتلرينى ستر ايتمك واجب اولماز ايسه، اوزلرينى ستر ايتمك البته واجب اولماز.

حجابڭ بر نوعى همده اڭ مهم نوعى -- قران كريمڭ آيت كرىمهلرينه كوره، مشروع هم مطلوب اولمشدر: او حجاب -- خاتونلارڭ يوزلرينه وجودلرينه عائد توگل، بلكه حرمتلرينه حقوقلرينه عائددر. او حجاب -- مادى حجاب توگل، بلكه حرمت، شرف، عصمت حجابيدر.

خاتونلرى احترام ايتمك، ابتدالدىن صاقلامق مقصدىلە، خاتونلارنىڭ خانەلرى بولمەلرى عصمت حرمى قىلىندى؛ اورالارە اجنپىلارنىڭ بلا اذن دخوللرى منع قىلىندى؛ اجنپىلارلە آرالاشولرىنە دە بىر حد قويولدى . ناموس، اعتبار - انسانلارنىڭ اڭ قيمتىلى كرامتلىرىدەر . خاتونلارنىڭ ناموسلرى حرمتلىرى ايسە، دەا زيادە اولمق لازمدر . خاتونلارنىڭ عصمتلىرى عفافلىرى اڭ قيمتىلى فضىلتلىرى اولوب، عائىلە دە سعادتكى راحتكى اساسى دە خاتونلارنىڭ عصمتلىرى عفافلىرى شرفلىرىدەر . ھەمتى شرفى بويوك ھەر بىر انسان شو جوهر مقابلندە ھەر بىر قيمتى بىدل ايدەر، محافظەسى يولندە ھەر بىر وسىلەيى قبول ايدەر .

شېھە يوق، خاتونلارنىڭ او قيمتىلى جوهرلىرى فضىلت قوتىلە تربىيە بىر كەسىلە محافظە قىلىنە بىلور . ھەر ارلردە ھەر خاتونلردە ھەر فضىلت ھەر تربىيە بولنور ايسە، ايكى آرادە ھىچ بىر رىبە ھىچ بىر شائبە البتە بولنماز . لىكن آدم اوغللارندە حوا قىلارندە فضىلت حسياتى تربىيە علويتى او قدر مبدول توگىلەر .

اختلاطك، آرالاشولارنىڭ فائىدەلىرى دە بىلكە واردر، لىكن ضررلىرى دە غايەت دەشتىلىدەر .

بوگنا كورە، اجنپىلارلە خاتونلارنىڭ آرالاشولرىنە بىر حد قويولدى . «يا ايها الذين آمنوا لا تدخلوا بيوت النبي الا ان يؤذن لكم الى طعام غير ناظرين اناه . ولكن اذا دعيتم فادخلوا . واذا طعمتم فانثشروا . ولا مستأنسين لحديث . ان ذلكم كان يؤذى النبي فيستحيى منكم والله لا يستحيى من الحق . واذا سألتموهن متاعاً فاسألوهن من وراء حجاب .» آيت كرىمە فاتحەسى نبوت خانەسنە مخصوص كىبى ايسە دە، حجاب امرى امهات المومنين حضرتلرىنە مخصوص اولماسە كرك . بىلكە «لا جناح عليهن فى آبائهن ولا ابنائهن» آيت كرىمەسنىڭ بياننە كورە، خاتونلارنىڭ ھەر بىرىنى البتە شاملدر . چونكە امهات المومنين حضرتلرىنىڭ اوغللرى يوق ايدى .

شو آيت كرىمە خاتونلارنىڭ ھەر بىرىنى شمول جەتيلە ھەر نە قدر عمومى ايسە دە، احوال جەتيلە عمومى توگىلەر، بىلكە «واذا سألتموهن

متاعاً» قىدىلە مقيددەر. اگرده شو قىدىڭ خصوصىتى معتبر اولماسە ايدى، قىد - لغو اولور ايدى. اگر قىدىڭ خصوصىتى معتبر اولور ايسە، او وقت، خاتونلرڭ بىرىنە اوزىنىڭ سوالىلە مراجعت كىبى عادى معاملەلردە حجاب، احترام حجابى لازم اولور. عادى معاملەلردە ارلر آراسىندە اكثرىتە احترام وظيفەلرى رعايە قىلنماق جەتيلە، خاتونلر حقندە شو قىدىڭ اهمىتى البتە ظاهردەر. يعنى: اڭ عادى مراجعتلردە احترام وظيفەسى لازم اولور ايسە، هر خصوص دە هر وقت احترام البتە لازم اولور دىمكدر. صوڭرە آيت كرىمە ارلرە خطابدر، «من وراء حجاب» صورامق ارلرڭ حالىدر، بوڭا كورە، حجاب ارلرڭ حجابى اولور. «وما كان لبشر ان يكلمه الله الا وحياً او من وراء حجاب» آيت كرىمەسى كىبى.

بوڭا كورە، «واذا سألتموهن متاعاً فاسألوهن من وراء حجاب» آيت كرىمەسنىڭ حجابى - خاتونلرڭ باشلىرى يوزلىرى وجودلرى اوزرىنە صارلمش حجاب معناسىندە اولاماز. بر تقدىر شويە اولور ايسە، «يا ايها النبي قل لازواجك وبناتك ونساء المومنين يدين عليهن من جلابيبهن» آيت كرىمەسى يا منسوخ اولمق لازم اولور، ياخود فضلە تكرر اولمق لازم اولور. بر سورەدە ياناشە آيت كرىمەلردە بويە بر حال بولنمق قران كرىمىڭ بياننە قدسىتنە موافق اولماسە كرك.

شو اوچ آيتڭ، يعنى خمار، جلاباب، حجاب آيتلرينىڭ آچىق بيانلرىنە فقە كوزىلە نظر ايدر ايسەك، قران كرىم دە ايكى نوع حجاب بيان قىلنمىشدر:

(۱) يوزدن اللردن باشقە اعضالرڭ هر بىرىنى اورتىك. شو حجاب - «وليضربن بخمرهن على جيوبهن» - «يدنين عليهن من جلابيبهن» آيت كرىمەلرىندە خاتونلرە خطاب اولمق اوزرە اينمىشدر. خاتونلرڭ ادبلىرى، خاتونلرڭ وظيفەلرى اولور.

(۲) احترام حجابى. «واذا سألتموهن متاعاً فاسألوهن من وراء حجاب» آيت كرىمەسندە ارلرە خطاب اولمق اوزرە اينمىشدر. شو حجاب ارلرڭ وظيفەلرى اولور. حتى اڭ عادى حاللردەدە خاتونلرى احترام ايتىك،

هيچ بىر يردە هيچ بىر خصوص دە خاتونلرى ابتدال ايتمهك ارلرڭ ادبى
وظيفه لرى اولور .

ناموس ، اعتبار - انسانلرڭ اڭ قيمتلى كرامتلىرىدەر ، خاتونلرڭ
ناموسلرى شرفلرى دها زياده محترمدر . عصمت ، عفاف خاتونلرڭ اڭ
قيمتلى فضيلتلى اولوب ، عائله ده سعادتڭ راحتڭ اڭ بويوك اساسى ده
خاتونلرڭ عصمتلى خاتونلرڭ شرفلىرىدەر . اسلام - شو جوهر بىدلندە
هر بىر قيمتى بىدل ايدر ، هر بىر وسيله بى قبول ايدر . مسجىلردە ، حرم دە ،
مكتبلردە ، ادب جمعيتلرندە آچىق يوزلريله خاتونلرڭ قزلرڭ حضورلر ينى
منع ايتمه مش ايسە دە ، نه يردە ايسە دە خاتونلرڭ ابتداللىرىنى منع ايتمشدر ،
اويون كىچەلرندە تانس تونلرندە ياتلرڭ قوچاقلرندە خاتونلرڭ قزلرڭ
ابتداللىرىنى اسلام ادبى البته منع ايدر .

ابتدالدىن صاقلامق ، حرمتلىرىنى بويوك ايتمك مقصديله مطلوب
اولمش احترام حجابى - خاتونلرڭ قزلرڭ حقوقلر ينى زياده ايدر ، تربيه دن
علوم دن معارف دن مسجىلردە مكتبلردە حرملردە ادب جمعيتلرندە حضور دن
هيچ بىرىنى منع ايتمز .

درست ، شو گوزل حجاب ناچار يولدە استعمال قىلنمشدر :
خاتونلرڭ قزلرڭ حقوقسزلغنه محبوسلىكلرىنه هر شيدىن محروملىكلرىنه اڭ
بويوك سبب اولمشدر . يعنى خلقڭ ناچار عادتلىرى حيوانيت طبيعتى
شريعتهڭ گوزل تدبيرلر ينه غلبه ايتمشدر .

اسلاميت دە حجابك اساسى - خاتونلرڭ حقوقلرى حرمتلىرى شرفلرى
ايدى . مقلد فقيهلر نظرندە حجابك اساسى «خوف فتنه» اولدى . ادبلى
ديانتلى ارلرى فتنه دن صاقلامق ايچون ، خاتونلرى قزلرى حبس ايتدىلر ،
بوتون حقوقلرندىن شرفلرندىن تمام محروم ايتدىلر .

خاتونلر طرفندىن ميل بولنور ايكن ، حجابك بىر پارەلك اهميتى يوق
ايسە دە تربيه دن علوم دن معارف دن حقوق دن منع ايتمك حقندە حجابك
غايت بويوك شوملغى البته واردر .

فما خير عرس اذا خفتها وما خير بيت اذا لم يزر
تغار على الناس ان ينظروا وهل يفتن الصالحات النظر

حسبك من تحصينها ضمها منك الى خلق كريم ودين

شو مسئله حقننده فتوحات مكينهده برنچى جلدده بولاق باضمهسنده ۷۷۷ نچى صحيفهده «احرام المرأة في وجهها» فصلنده اوزون هم گوزل بيان وارد.

هر حالده، حجاب مسئلهسىده خلقك درجه ادبيهسنه اجتماعى عادتلىرينه كوره، مشروع اولمش اقرار قىلنمش احكام وفاقيهذندى، مطلوب بر مقصد نامنه التزام قىلنه بيلور موقت بر تدبيردر.

قصاص تفصيلاتىده، عقوبت اصوللىرىده خلقك طبيعته زمانك درجه ادبيهسنه كوره اولور.

عدالت خلافي حقانيت خلافي پاكلك خلافي بولنماق شرطيله، احكام وفاقيه شريعت اسلاميهده اقرار قىلنوب قبول قىلنه بيلور، لكن عمومى اولماز، دائمى اولماز، بلكه زمانك مكانك حالنه خلقك طبيعته احوالك اقتضاسنه كوره اولوب، شو عامللكاختلافيله البته مختلف اولور. اولگى شريعتلك هر برنده احكام وفاقيه بولنماق ضرورتيله، سماوى شريعتلرده خلافي عدالت احكام بولنه بيلور ايدى، بلكه وار ايدى. شو كون بزم كوزمده خلافي عدالت كى كورنور هر بر حكم - زمانه كوره خلقك طبيعته كوره، بلكه اك عدالتلى مقبول حكم اولاييلمشدر. لكن شريعت اسلاميه خلقك عادتلىرينه طبيعتلىرينه كوره وفاقى حكملىرى اقرار ايدر ايسهده، خلافي عدالت خلافي حقانيت عادتلىرى حقوقلىرى حكملىرى اقرار ايتمز؛ بلكه اويله شيلردن صراحتله قطعيتله منع ايدر. دينلر، شريعتلر آراسنده اسلاميتك بويوك بر امتيازىده شو جهتيله در.

مقدس شريعتك اصول اوليهسى قوانين كليهى مكه مكرمهده تاسيس قىلندى ديمش ايدك. مشروعات مكيه همهى مطلق ايدى، طلب - احسان هم كرم اخلاق اساسلىرينه بنا قىلنوب، ادا خصوصلىرى انسانلك اختيارلىرينه قدرتلىرينه امانت قىلنمش ايدى. او وقت، اهل اسلام

هر بر کمالک غایه سیله، قدرتلرینک ده نهاییه سیله عمل ایدرلر ایدی. عربلرک او وقت اخلاقلرینک علویتى ده بوکا مساعد ایدی. دینک ادبک حیاتک اصوللرینه اساسلرینه عائد بوتون تعلیمات اسلامیه مکه مکرمه ده تمام اولوب، تفصیلاتى جزئیاتى توسیع تکمیل یوليله مدینه ده بیان قیلندی ده،

«الیوم اکملت لکم دینکم واتممت علیکم نعمتى ورضیت لکم الاسلام دیناً.» آیت کریمهسى رسالتک صوڭ کونلرندە ایندی.

قرآن کریم آیت کریمه لری مکه ده مدینه ده یکره می اوچ سنه ایچندە ایندی.

«وبالحق انزلناه وبالحق نزل. وما ارسلناک الا مبشراً وندیراً. وقرآناً فرقناه لتقرأه علی الناس علی مکث ونزلناه تنزیلاً.»

«وقال الذین کفروا لولا نزل علیه القرآن جملة واحدة. كذلك لنثبت به فؤادک ورتلناه ترتیلاً.»

همه کتب سماویه تعلیملرینی تماميله جمع ایتمش قرآن کریمک مطلبلری اساس جهتيله آلتیدر: ۱) خالص توحید. بوتون عالم وجودی ایجاد ایتمش اللهک بارلغنه برلگنه بوتون اسما الاهیه سنه ایمان. کمال صفتلرک هر بريله الوهیتى تقدیس، نقصان صفتلرک هر بوندن الوهیتى تنزیه. ۲) حیات انسانیه ده هدايت یوللری. هیئت اجتماعیه اساسلری، انسانلرک حقوقلری وظیفه لری ادبلری. ۳) انسانیتک استقبالی، نشأت ابدیه حاللری. - شو اوچ مطلب مطلبلرک اصولیدر. ۴) هدايت یوللرینه سلوک ایتمش اولگی نبیلرک اولگی اهل ایمانک حکایتلری. هر برینی ثنا لسانيله ذکر ایتدی. مؤمنلری هدايت یوللرینه ترغیب مقصديله ایدی. ۵) هدايت یوللرینی براقمش طاغیلرک عبرتلى قصه لری. ضلال یوللرندن مؤمنلری ترهیب مقصديله ایدی. ۶) تعلیم هم ارشاد طریقلرینی بیان. دعوت قرآنیه یی نشر، کلمه اسلامیه یی اعلا ایتمک مقصديله ایدی. شو صوڭ اوچ مطلب اولگی اوچ مطلبک تکمله سی کبیدر.

اولگی مطلب، خالص توحید عقیده سی - قرآن کریم ده قطعى برهانلریله، بوتون تفصیلاتيله، هم غایت ساده هم غایت علویتلى اسلوب ده،

ھەر صحىفەدە بلاغتلى پاتالى لسانلە بيان قىلىنمىش. قران كرىم دە توحيد عقىدەسنىڭ برهانلىرى روح جەھتيلە اقناع قوتيلە سادەلك نوريلە فلسفە كىتابلىرىنىڭ برهانلىرىدىن يوقايدىر.

وجود صحىفەلىرىنە قدرت قىلمىلە يازلمىش برهانلىرى، توحيد ھەم وجود برهانلىرىنى قران كرىم انسانلارنىڭ عقللىرىنە اعجاز لسانيلە تىلاوت ايدىر ايكىن، طبيعتنىڭ غايت گوزل نظاملىرىنى بويوك قانۇنلىرىنى دىققىت حاللىرىنى انسانلارنىڭ ھەر بىرىنە آڭلانورلىق آچىق ھەم موجز لسانلە بيان ايدىر.

(۱) «سبحان الذى خلق الأزواج كلها مما تنبت الأرض ومن انفسهم ومما لا يعلمون.»

شۇ موجز آيتنىڭ بعض تفصيللىرىنى شۇ كۈنگى علوم طبيعىە برارز شرح ايدە بىلمىش ايسە دە، «ومما لا يعلمون» جملەسنىڭ تفصيللىرىنى ھنوز كىشى ايدەمەمشىر.

قافى، نىبا، رعد، حجر، نحل، حج، مومنون كىبى سورەلارنىڭ اوللىرىنى انسان تىدبر نوريلە تىلاوت ايدىر ايسە، طبيعت بدىعەلىرى خىلقىت مەجزەلىرى حقنە قران كرىمنىڭ بلاغتلى لىتلى بىيانلىرىنە البتە تمام مفتون اولور. حرىص انسانلارنىڭ ھەمە آرزولرىنە ھەمە حاجتلىرىنە ھەمە منفعەتلىرىنە ھەر نوع انتفاعلىرىنە ھەر جەھتتە تمام موافق قىلىنوب، عنایت الاهیە تىدبىرىلە حاضرلىنىش طبيعتنىڭ عجب انتظامى حقنە آیت كرىمەلىرى سورەلارنىڭ ھەر بىرىدە انسان تىدكر قىلىپلە او قور ايسە، ھەم وجود عقىدەسنە وھدەت عقىدەسنە قىلىپ مۇتمىن اولور، ھەم طبيعت علملىرىنە رىغبەت ايدىر.

(۲) «وكل فى فلك يشبحون.»

يعنى: یر، قویاش، آی كىبى كوكلارنىڭ ھەر بىرى اوزىنىڭ مدارى دەپلەنەسندە، بارلىق دىگىزى اىچىندە، بوشلىق دە توگىل بلكە مالا اىچىندە ھىچ بىر طوقتامازدن يوزوب طورر.

بىر نىچە بىيىك سەنەلر بويىنچە فىلسوفلارنىڭ حكىملىرىڭ اجتهادللىرى بىر كەسندە يالگىز صوڭ عصرلار دە اثبات قىلىنە بىلمىش شۇ بويوك حقىقتە ۱۳ - ۱۴ عصر مۇقىم بدوئىت دىنياسىندە امى بىر آدم لسانيلە غايت آچىق غايت سادە موجز پاتالى بىر جملە دە سويلندى.

(۳) «انا زینا السماء الدنيا بزینة الكواكب.»

شو آیت کریمهیی ظاهریله بلا تأویل قبول ایدر ایسهك، شو بویوك آیتك افاده سنه ترکیبینه کوره، بزم کوزمزه بزم رصدلرمزه کوزنور یولدوزلرک همهسی، شعرالری، مجره لری قطب یولدوزلری بزه یاقین کوگك زینتیدر. یعنی: یولدوزلرک همهسی یالکز بر «سمای دنیا»یی تشکیل ایدر. بوگا باشقه ینه متعدد کوکلر واردر دینک اولور. آیتك ظاهری شودر، کونلرک برنده اثبات قیلنهچق حقیقت بلکه شویله اولور؛ شو کونگی هیئتک املی ده شودر. شو آیتك ظاهرینی لا اقل بر فرضیه اولمق اوزره بن البته قبول ایدرم، طبیعت فضا سنده عقلک سیرینه غایت کیك میدان آچمق ملاحظه سیله.

خاصه چرخى كین فلك زو پره عیست
آفتاب آفتابش ذره عیست

(۴) «ومن آیاته خلق السماوات والارض وما بث فیهما من دابه وهو على جمعهم اذا یشاء قدير.»
شو آیت کریمه یسر یوزنده گی حیات کبی کوکلرده ده حیاتك انتشارینه آچیق دلالت ایدر.

یا توحید یا بعث عقیده لرینی اثبات ایچون طبیعتك وجودك حال لرینی عجیب آیتلرینی یا مفصل یا موجز جمله لر ایله حکایت ایدر آیت کریمه لر قران کریمه ده آز توگلدر.

آن بلاغت را که آمد در قران مثنوی اندر نگنجد شرح آن .
درست، نبی اسلام امی ایدی؛ اولگیلرک علوم لرندن کتابدن حسابدن تمام غافل امی بدوی عربلر آراسنده بعث قیلندی؛ شریعتی ده امی شریعتدر، کتابی ده البته امی کتابدر. متقدمینک ده متأخرینک ده علم لرندن هیچ بر اثر هیچ بر مسئله قران کریمه ده یوقدر. درست، شویله در. اوزی حقنده قران کریمک دعواسی ده شودر.

«وما کنت تتلو من قبله من کتاب ولا تخطه بيمينک.»

لكن حقيقتلرڭ اصل ماخذى اولگى منبعى عالم وجودك طبيعت دنياىنىڭ اوزيدىر . انسانك پاك قلبى صاف صاغ عقلى بوتون وجودك بوتون طبيعتك آچىق كوزگوسيدىر . اسلام صوفيلرنيڭ كشفلريني قبول ايدىر ايسەك ، دها زياده سويلەمك ممكن اولور : يعنى ، طبيعت قلبك عكسيدر ، كولهگەسيدر .

دل كه گر هفت صد چو اين هفت آسمان
اندر او آيد شود ياره ونهان
تا بدانى آسمانهاى سمى

هست عكس مدركات آدمى

شو ايكي نظرك برى ، يعنى يا بنم نظرم ، يا خود اسلام صوفيلرنيڭ كشفلرى البته حقدىر . شويله اولور ايسە ، انسانك عقلى هر بر حقيقتى اصل ماخذندن اولگى منبعندن بلاواسطه البته آلاييلور ، قران كريمك معجز لسانى هر حقيقتى منبع اولدن حكاييت ايدە بيلور .

عقلك قلبك شو غايت بويوك قابليتى كسبى توگل ، فطريدىر . اميلك ، يعنى مكتب تربيهسندن حسابدن كتابدن تمام غافل اولمق انسانك بويوك قابليتنه خلل ويرمز . بوڭا كوره ، قلبى پاك عقلى صاغ فوق العاده انسان طبيعت حقيقتلرينه الوهيت غيبلرينه البته ترجمان اولاييلور ؛ ترجمان اولمق بلكه ضروردر .

گر هوا را بند بنهاده شود ،

صيقلى را دست بكشاده شود ،

آدمى كايينه غيبى بدى

جمله صورتها درو مرسل شدى

گر بصورت وا نمايد عقل رو

تيره باشد روز پيش نور او

يعنى : انسانك قلبى عقلى وهم كى هوا كى روحانى خسته لاكلردن سلامت قالايبلسه ايدى ، بوتون وجودك بوتون حقيقتلرى انسانك عقلنه كشف قيلنور ايدى . عقل اوزينك يوزيني آچار ايسە ، كونك نورى عقل نورى ياننده قاراشلق كى قالور .

اسلام صوفيلرينىڭ شو كىشىياتلرينى غايت جاذىبتلى خياللرينى بن
البتە تمام ممنونىتله قبول ايدىرم. سوزلرينه «علم» اسمى طاقمش ماديونىڭ
نظرلرى دعوالرى بنم نظرم ده تمام اوفاق قالور، جسارتلى دعوالرينه
بوتون دليللرى اوزلرينىڭ يالگىز جەللريدىر.
حجتش اينست كه گويد هر دمى

گر بدى چيزى ديگر من ديدىمى.

انسانىڭ طبيعتىندە اكثرىتله عجيب بر تضاد بولنور: قوت قاشندە،
احتياج پنجهسىندە انسان تمام ذليل تمام مسكين قالور، ضعف قاشندە،
طوقلق دقيقهسىندە شيطان كىبى متمد، ديو كىبى ظالم اولور؛ اوزى كىبى
آدملىڭ نبىلكلرينى انكار ايدىر، آغاچلىڭ طاشلىڭ حيوانلىڭ الوهيتىنه
بوتون قىلبىله اعتقاد ايدىر. اهل علمىڭ نظرلرىندە ده غريب بر طارلق
بولنور: طبيعتىڭ غايت بويوك غايت عجيب خارقەلرينى معجزەلرينى هر
بر دقيقه دە كورر، خلقت خارقەلرينىڭ سببلرينى سولرينى آڭلاماز، تمام
حيران اولور؛ سوڭره الوهيت فيضلىرىندە انسانلىڭ استفادەلرينى، مثلاً،
وحى كىبى غايت عادى حاللىرى خارق العاده اولمق دعواسىله انكار ايدىر.
اهل علم انكار ايدىر ايسە، ايدىر؛ قىلبلىرى پاك، عقللىرى صاغ انسانلىرى
حقىندە وحى بنم نظرم دە تمام عادى تمام طبيعى بر حالدىر، انسانىڭ
عقلى طبيعت حقيقتلرينه هر وقت ترجمان اولابىلور. عقلىڭ اڭ بويوك
اهمىتى دە شودر.

بوڭا كوره، قران كرىم، تمام امى بر كتاب ايسە دە، وجود
حقيقتلرينى طبيعت حقيقتلرينى اعجاز لسانىله البتە تلاوت ايدەبىلور.
اولگى مطلب، يعنى خالص توحيد عقيدەسى قران كرىم دە غايت
جزيل غايت عظمتلى تقدىس لسانىله حمد لسانىله ذكر قىلنوب، عقل
قاشندە هر جەتله مقبول اقناع اسلوبىله، هم حكىملره هم عادى انسانلره
مفهوم اعجاز نظمىله بيان قىلنمشدر.

شو فضىلتىله قران كرىم سماوى كتابلىڭ هر بىرىندە، اولگى مدنى
ادبىياتىڭ همەسىندە تمام ممتاز اولدى: توراتىڭ انجىلىڭ الوهيت عظمتىنه
موافق توڭل بيانلرىندە، هندوستان، مصر، روما، يونان كىبى اولگى

مدنى ملتلرڭ خرافى عقيدەلەرنىڭ گى عادىلەكلەرنىڭ دە قران كريم تمام پاكدر .

ايكنچى مطلب ، حيات انسانىدە ھدايت يوللرى قران كريمدە
 اصول اوليەسىلە قوانىن كلىەسىلە آچىق بيان قىلندى .

« ان الله يأمركم ان تؤدوا الامانات الى اهلها واذا حكمتم بين
 الناس ان تحكموا بالعدل . ان الله نعماء يعظكم به . ان الله كان سميعاً
 بصيراً . »

« يا ايها الذين آمنوا كونوا قوامين لله شهداء بالقسط . ولا يجرمنكم
 شأن قوم على ان لا تعدلوا . اعدلوا . هو اقرب للتقوى . واتقوا الله .
 ان الله خبير بما تعملون . » كى

« ان الله يأمركم بالعدل والاحسان وايتاء ذى القربى . وينهى عن
 النحشاء والمنكر والبغى . يعظكم لعلكم تذكرون » كى آيت كريمەلردە
 عدالت اساسى بيان قىلندى .

« يا ايها الناس انا خلقناكم من ذكر وانثى ، وجعلناكم شعوباً
 وقبائل لتعارفوا . ان اكرمكم عند الله اتقاكم . ان الله عليهم خبير . » كى
 آيت كريمەلردە مساوات اساسى بيان قىلندى .

امانتلرڭ ھر بىرىنى اھللرىنە ويرمك امرى - انسانلرڭ ھمە حقوقلرىنى
 وظيفەلرىنى تامامىلە البتە جمع ايدر . ھر بر انسان بوتون حقوقلرىنە
 بوتون وظيفەلرىنە يالڭز انسانىتلە اھل اولور . مدنى ، طبيعى ھمە
 حقوقلرىنى تامامىلە حرىتلە استىفا ايدر ، ھمە وظيفەلرىنى ھمە عمللرىنى
 بوتون اختيارىلە كامل حرىتلە ايفا ايدر . قران كريمڭ ملكلرە خطابنە
 كورە ، انسان ير يوزندە اللھڭ خليفەسىدر . قادر مطلق ، مختار مطلق
 اللھڭ خليفەسى اولمق شرفىلە ، انسانڭ اختيارى اقتدارى تامامىلە مطلق
 اولور ، ھر جھتلە حر اولور ، اھلىتىدە تمام كامل اولور . قران كريمدە
 المائدە سورەسندە

« واذ قال موسى لقومه يا قوم اذكروا نعمة الله عليكم اذ جعل فيكم
 انبياء وجعلكم ملوكاً وآتاكم ما لم يؤت احداً من العالمين » آيت
 كريمەسنىڭ آچىق افادەسندە كورە ، اختيارىنىڭ اقتدارىنىڭ استقلالنە ،

حرىتك اھلىتك كمالنه مالك اولمق جھتىلھ هر انسان -- ملكدر، حقوقنه حرىتنه استقلالنه شرفنه عزتنه هىچ بر فرد تعدى ايدمەز .

شريعەت اسلاميەدە هر بر انسانك تمام حرىتى دولتك بوتون مصلحتلريله توفىق قىلنمىشدر . دولت يولنه جمعيت نامنه هىچ بر آدمك حقوقى ھضم قىلنماز؛ دولتك مصلحتلرىدە افرادك ھوالرينه قربان قىلنماز . دولت قوتى جمعيت قوتى فردلر ك حرىتلرينه تعدى ايتمز، بلكە حرىتلرينى حقوقلرينى تامين ايدر .

حيات انسانيدە ھيئت اجتماعيدە مەكن اولايلا بيلەچك عدالتك تمام نھايەسى -- شريعەت اسلاميەدە مطلوبدر .

اوزينك حقوقلرينى وظيفەلرينى بيلور قدر علم، باشقەلر ك حقوقلرينه تعدى قىلماز قدر شرف، انصافى عدالت اساسلرينه اقامت قىلنمىش قانونلرى رعايە ايدر قدر اطاعت، باطل دعوتلره انقياد ايتمز قدر عزت -- شو ذورت فضيلت ايمانيدە ھيئت اجتماعيدە امانك اساسيدر، قاعدەسيدر، حرىتك روحيدر .

هر بر انسان، انسانيت شرفيله، بوتون حقوقلرينه وظيفەلرينه اھل اولور . حقوقك ھم وظيفەلر ك ك درست منشأى ك قوتلى حافظى، شريعەت اسلاميە نظرنده، انسانك ايمانيدر، وجدانيدر .

ايمان - انسانك بوتون قلبنە استيلا ايتمىش يقيندر، خيرات يوللرينه سوق ايدر، شروردن تمام منع ايدر . ايمان، بلاشبھ، عدالت امانت احسان يوللرينه انسانلرى ھدايت ايدر، خيانت كى ظلم كى فساددن منع ايدر .

بوگنا كورە، شريعەت اسلاميە، قران كرىم ايمانى بوتون فضيلتلر ك اساسى ايتدى، بوتون عمللر ك روحى ايتدى .

حيات انسانيدە ايمان ك مھم بر ركندر، انسانلر ك هر بر حركتلرى ايمانلرينە كورە، قلبلرينك سلامتلىگنە كورە اولور، قلب سالم اولور ايسە، هر بر اشى سالم اولور، انسانك قلبندە بر فساد بولنور ايسە، حركتىدە او نسبتلە فاسد اولور . حياتك گوزللىگى ايمانك قلبك گوزللىگيلە اولور .

بوڭشا كورە، ايمان ركنلرڭ ركنى، عمللرڭ روحي اولدى .

اوچنچى مطلب، نشأت ابدىيە، حيات ابدىيە عقيدەسى - قران كريم دە توحيد عقيدەسى قدر بويوك اھتماملە بيان قىلنمىشدر .
 حيات ابدىيە عقيدەسى ھەمە سماوى دىنلرڭ، ھەمە عصرلر دە ھەمە ملتلرڭ عقيدەسى ايدى . «البعث بعد الموت» عقيدەسى، قيامت عقيدەسى، يعنى «كونلرڭ بىرنە جانلانوب عمللرڭ جزالرينى كورمك ايچون ھر بر انسان اوزىنىڭ قىبرندىن البتە قالدقچق» عقيدەسى اساس جھتيلە دە تفصيلات جھتيلە دە ھر نہ قدر اختلافلى عقيدە ايسە دە، بعد الموت جانلرڭ بقاسى، باشقە بر عالم دە روللرڭ حياتى، دنيا دەگى حاللرينە كورە يا نعيم ايچندە يا عذاب ايچندە حياتلرينىڭ دوامى بوتون عصرلر دە بوتون انسانلرڭ عقيدەلرى ايدى .

حيات ابدىيە عقيدەسى جامع بر عقيدە در، بر نيچە عقيدەلرە تحليل قىلنە بىلور :

(۱) انسانڭ ايكى عنصرى - ھم روحي ھم تنى - واردر .

(۲) تن فانى ايسە دە، روح فانى توگلدەر، بعد الموت باقى اولور .

(۳) دنيا حياتى غايت قىصە بر حيات ايسە دە، صوك حيات آخرت حياتى ابدىدر .

(۴) ھر بر عملڭ اثرى جزاسى واردر، عمللرينىڭ ھر بىرىنىڭ جزالرينە كونلرڭ بىرنە ھر بر انسان البتە نائل اولور .

(۵) آخرت حياتى انسانڭ شو كونگى حياتنە تابعدر، انسان بورا دە نصل اولور ايسە، اورا دە اويلە اولور: بورا دە صلاح اھلى ايسە، اورا دە سعید اولور؛ بورا دە فساد اھلى ايسە، اورا دە شقى اولور .

(۶) حيات انسانىيە عبث توگل، حياتڭ البتە بر غايەسى، بويوك غايەسى البتە واردر .

انسانڭ بوتون حياتى يالڭىز تن حياتنە منحصر اولسە ايدى، عالم وجوددە انسانڭ اھمىتى يوق كىبى اولور ايدى، حيات تمام عبث اولور ايدى .

(۷) حیاتک غایہسی سعادتدر، اوزینک سعادتتہ ہر ہر انسان صلاح یولیلہ البتہ ایریشہ بیلور .

سعادت آرزوسی ہر ہر انسانک قلبندہ فطریدر . شو بویوک آرزو استقبالدہ سعادتک البتہ وجودینہ قطعی دلالت ایدر . انسانلرک قلبلرینہ عنایت الایہ الیلہ سعادت آرزوسی احسان قیلنمش ایسہ ، استقبالدہ سعادت البتہ واردر . یوقسہ ، حکمت الایہدہ کذب نقیصہسی یالان سویلہمک عاری تا ابد قالور ایدی .

نور پنہانست، و جست و جو گواہ

کز گزافہ دل نمی جوید پناہ

گر نبودی حبس دنیارا مناص

نی بدی وحشت، نہ دل جستی خلاص .

شو دنیا دہ انسانک روحک قرار سزلغی باشقہ ہر عالم دہ قرار گاہک وجودینہ البتہ دلالت ایدر .

شو یدی عقیدہلرک ہر ہری حقیقتدر، فلسفہ نظرندہ ثابتدر؛ انسانک شرفنہ دہ قیمت وجودیہسنہ دہ غایت موافقدر، حیات دہ انسانلرک استقامتلرینہ دہ ادبیلرینہ دہ صلاحلرینہ دہ غایت ہر کتلی زمیندر، تربیہلرینہ دہ غایت مفید ہر وسیلہ در .

حیات ابدیہ عقیدہسی او حقیقتلرک ہر ہرینی جمع ایدر . ہر تقدیر، برہانیلہ اثبات ایتمک ممکن اولماز ایسہ، نتیجہسی غایت بویوک فائدہسی جہتیلہ قبول قیلنمق البتہ لازمدر .

حقیقت - یا برہانیلہ یا خود نتیجہ ادبیہسیلہ قبول قیلنور . سماوی دینلرک ہر ہرندہ عقیدہلرک ہر ہری اثرلرینہ کورہ تعلیم قیلنور .

حیات ابدیہ عقیدہسی ایسہ انسانلرک تربیہ ادبیہلرینہ غایت بویوک اساسدر، یالکز ہر وسیلہ در . انسان دہ حیات ابدیہ اولماسہ ایدی، انسانک حیوانلردن فرقہ بولنماز ایدی .

بوگا کورہ دہ، حیات ابدیہ عقیدہسی اسلامیت دہ ایمانک رکنی کبی

قیلندی .

بوگا كوره دە، حیات ابدیە عقیدەسى اسلامیت دە ایمانك ركنی كبی قیلندی .

شو كونگی حیات دە انسانلرک لذتلى نعیملرى ایکی نوعدر، برى مادیدر، برى روحانیدر . مادى لذتلى اکثریتله سلبى اولوب، عمومیتله فانى اولوب، هر برى يالکز تنك لذتیدر . بویوک لذتلى، ابدى نعیملر يالکز روحانى عقلی قلبى اولور .

شو كونگی حیات دە انسان - ملك توگل، انساندر . حیات ابدیە سنده دە انسان البته انسان اولوب قالاچقدر . حیات ابدیە دە انسانك لذتلى دە نعیملرى دە، بوگا كوره، ایکی نوع لذتلىك هر برینى جمع ایدر .

او عالمك لذتلى نعیملرى شو كونگی دنیا لذتلىرینه بلكه يالکز اسم جهتيله گنه موافق اولاقق ايسه دە، لکن حیات ابدیە دە ایکی نوع لذتک هر برى البته بولنه چقدر .

ابدی حیاتك مادى لذتلى زحمتدن غمدن خالص اولوب هر نه قدر بویوک اولاقق ايسه دە، حیات ابدیە دە اک بویوک سعادت اک مرغوب نعیم روحانى اولاققدر .

قران کریم بشارتی دە شویله در:

«ولکم فیها ما تشتهی انفسکم ولکم فیها ما تدعون . نزلًا من غفور رحیم .»

یعنى : حیات ابدیە دە انسانلره رحیم کریم الوهیت احسانيله ایکی نوع نعیم احسان قیلنه چق: برى «ولکم فیها ما تشتهی انفسکم» جمله سنده بیان قیلنمش مادى لذتلى، مادى نعیم . مادى لذت، نفسک اشتهاسى اولمق صفتيله، انسانك حاجتیدر، کمال توگلدر . دیگرى «ولکم فیها ما تدعون» جمله سنده بشارت قیلنمش روحانى نعیم . اولگی نعیم انسانك اشتهاسنه احتیاجنه اسناد قیلنوب، صوگ نعیم انسانك روحنه انسانك کمالنه اسناد قیلنمشدر .

بوگا كوره، مادى نعیم احتیاج اولوب، روحانى نعیم کمال اولور .

حيات ابدیه نعيملرينك كنهى، كیفيتى، كميتى انسانلرلك هيچ برينه معلوم توگلدرد .

« فلا تعلم نفس ما اخفى لهم من قرة اعين »

لكن كماللرلك اڭ بويوگى روحانى كمال اولاچقدر :

« وجوه يومئذ ناضرة الى ربها ناظرة » : يعنى او وقت يوزلرلك شادلقلى الوهيت كماللرينك هر برينى بلاواسطه اللهدن استفادهلرى استفاضهلرى جهتيله اولاچق ديمكدر .

اسلام حكيملرينك ده نظرلرى شويله در .

مولوى عبدالرحمن بن احمد الجامى حضرتلرى « جلاء الروح » اسملى گوزل قصيده سنده بويورمش :

« نمايشهاست دل را جاودان ز آيينه هستى

و زان اندك نمودارى بهشت و حور و غلمانش . »

« جمال دل طلب كن، نى جمال گل ! كه گر چون خور،

جمال دل شود تابان شود آفاق حيرانش . »

يعنى : بوتون بارلق بوتون وجود صحيفه لرنده انسانك قلبى ايچون عقلى ايچون غايت بويوك لذتلى نمايشلر منظره لر (علوم، حقائق) واردر، جنتك اوزى ده حوريه لرى ده غلمانلرى ده لذت هم نعيم جهتيله او علومك او حقائقك يالڭز اورنه كلريدرد، اوفاق نمونه لريدرد . انسان ايچون مطلوب جمال - عقلك قلبك جماليدرد، عقل اوزينك يوزينى قوياش كى آچسه، بوتون انسانيت دنياسى عقلك جمالنه مفتون اولور ايدى .

حيات ابديه ده انسانك اڭ بويوك لذتى اڭ بويوك نعيمى روحانى اولوب، روحك احاطه سى ده علومى ده غايت بويوك اولاچق . مثنوى ده مولانا جلال رومى حضرتلرى ديمش :

روح زيبا چونكه وارست از جسد

از خدا بى شك چنين چشمش رسد

صد هزاران غيب پيشش شد بديد

آن چه چشم مجرمان بيند بديد

آن چه او اندر كتب بر خوانده بود
چشم را در صورت آن بر کشود
گلشنى گز بقل روید یکدمست
گلشنى کز عقل روید خرمست .
علمه‌های بامزه دانسته مان

زان گلستان يك دوسه گل دسته دان
زان زبون این دو سه گل دسته ایم
که در گلزار بر خود بسته ایم .

یعنی: گوزل روح بدنن قوتولور ایسه، عقلی هم کوزی بویوک
لوب، بوتون غائبلری همه حقیقتلری همه اسراری کوروب طوروچی
اور . یاشیلک گلشنى بر ساعتک ایسه ده عقل گلستانى مڭگولکدر .
کونگی بوتون علوم عقل گلستانننن ایکی اوچ دسته در، عقل
گلستانلرینڭ قاپولرینی اوزینڭ یوزینه باغلاقدن صوڭ انسان شو کون
کی اوچ دسته گلک زبونی اولوب قالدی .
قران کریم بویورمش :

«وما هذه الحياة الدنيا الا لهو ولعب، وان الدار الآخرة لهی الحيوان
كانوا يعلمون .»

یعنی: شو کونگی حیات تن حیاتی بوتون لذتلریله بوتون عزتلریله
ابر، یالشکز بر لهودر، ابدی حیاتک بر نمونه سیدر، یالشکز بر لعبدر،
یوندر، وقتلی بر شادلقدر . حقیقی حیات - روحک ابدی حیاتیدر .
ادب اهللرینڭ بلاغت اهللرینڭ نظرلرینی انتباهلرینی «وان الدار
آخرة لهی الحيوان لو كانوا يعلمون» جمله بلیغهنسڭ عجیب ترکیبنه
لب ایدر ایدم .

بوراده حیات سوزی توگل، حیوان سوزی - انسانلره توگل، بلکه
رک اوزینه اسناد قیلنمشدر . جمله - قسم لامیله، تحقیق اداتیله تأکید
لوب، تأویل احتماللرینن تمام آزاد قیلنمشدر .

حیوان سوزی - وصفی اولسه ده، مصدر اولسه ده - حقیقت اولمق
رره دارک اوزینه اسناد قیلنمش ایسه، آیتک معناسی نصل اولور ؟

هر حال ده قران کریمک تعلیمنه کوره، انسان مکرم محترم روحانیدر، بعد الموت روحی حیات ابدیه سعادتیله، مادی روحانی نعیملرک هر بریله سعید اولاچقدر . انسان سعادتک نهایتلرینه کمالک غایه لرینه نائل اولمق مقصدیله وجود لباسلرینی کیمشدر، عقل زینتیله بیزه نمشدر .

اسلامیتک شو علویتلی عقیده سنه قطعی بر برهان بر تقدیر یوق ایسه، بوتون حسیاتمزه بویوک بر علویت ویره چک شو عقیده، حیات ابدیه عقیده سی قیمت ادبیه سی نتیجه ادبیه سی جهتیله البته قبول قیلنور . حکمت نوریله نورلانمش، امید سورمه سیله سورمه لنمش عقل کوزی حیات ابدیه برهانلرینی ده البته کورر .

قران کریم ده «فاذا سویتته ونفخت فییه من روحی» کبی آیت کریمه لرک افاده لرینه کوره، انسانک روحی الوهیتک یا جزئیدر، یا خود نور الوهیتک شعاعیدر . بوکا کوره، الوهیتک ابدیلگی کبی انسانک روحی ده ابدی اولور .

ابدی حیاتک غایه سی نهایته سعادت اولاچقدر . دیانت لسانی شو گوزل حقیقتی انسانک قلبنه وجداننه تلقین ایدر، دیانت لسانی یالان سویله مز . الوهیت قلمی شو گوزل حقیقتی وجدان صحیفه لرینه یازمشدر، قلم الوهیت ده خطا بولنماز .

با تو بی لب این زمن من نو بنو
رازهای کهنه گویم می شنو

قران کریمک دورتنچی مطلبی: هدایت یوللرینه ارشاد ایتمش اولگی نبیلرک، هم ده استقامت عدالت اوزرنده عمر ایتمش اولگی امتلرک عبرتلی حاللری مفید حکایتلریدر .

اولگی امتلرک اولگی نبیلرک قصه لری تاریخ اولمق اوزره توگل، بلکه عبرت اولمق اوزره قران کریمده تلاوت قیلنمشدر . بوکا کوره، هیچ برینک زمانی، اکثرینک مکانی، اسمی ذکر قیلنمایوب؛ اجتهادلری، تعلیملری، هر خصوص ده صبرلری، عاقبت اکثرینک غلبه لری حکایت قیلنمشدر .

اولگى امتلىرىك ھەر بىرىدە ھەر عصرىدە ھەر يىردە نبىلىرىك زھورىنى
قران كرىم خىر ويومشدر .

«وان من امة الا خلا فيها نذير .»

نبىلىرىك ھەر بىرىنى ھەر دىفئەدە غايت بويوك ثنا لسانىلە قران كرىم
ذكر ايدر . نبىلىرىك ھەر بىرىنى قران كرىم تصديق ايدر ، اولگى شريعتلىرىك
اولگى دىنلىرىك ھەر بىرىنى قران كرىم تصديق ايدر ، احترام ايدر .

«آمن الرسول بما انزل اليه من ربه والمؤمنون . كل آمن بالله
وملائكته وكتبه ورسوله . لا نفرق بين احد من رسوله .»

«قولوا آمنا بالله وما انزل الينا وما انزل الى ابراهيم واسماعيل

واسحاق ويعقوب ، والاسباط ، وما اوتى موسى وعيسى وما اوتى النبيون
من ربهم لا نفرق بين احد منهم ونحن له مسلمون . فان آمنوا بمثل ما آمنتم

به فقد اهتدوا . وان تولوا فانما هم فى شقاق . فسيكفيكم الله . وهو
السميع العليم . صبغة الله . ومن احسن من الله صبغة . ونحن له عابدون .

قل اتحاجوننا فى الله وهو ربنا وربكم . ولنا اعمالنا ولنا اعمالكم .
ونحن له مخلصون .»

نبىلىرىك ھەر بىرىدە ايمان ايتوب ، شريعتلىرىك دىنلىرىك دە ھەر بىرىدە ايمان
ايتىمك حسبىلە ، اسلام عمومى بر دىن ، نبى اسلام عمومى بر رسول اولور .

بوگنا كوره دە ، قران كرىم دىمش :

«قل يا ايها الناس انى رسول الله اليكم جميعاً .»

«يا ايها الناس قد جاءكم برهان من ربكم وانزلنا اليكم نوراً مبيناً .»

ھەمە ملتلىرىك رسوللىرىنى نبىلىرىنى شريعتلىرىنى تصديق ايتوچى قران

كرىم ، شريعت ، دىانت - البته عمومى اولابىلور ، ھەمە ملتلىرى طرفىدىن
احترام قىلنە بىلور .

تورات صاحىبى محترم شارع موسى عليه الصلاة والسلام حضرتلىرىنى دە ،

انجيل صاحىبى حكيم عيسى عليه الصلاة والسلام حضرتلىرىنى دە ، ھىندوستانك

بويوك بودداللىرىنى دە ، ايسكى ايرانك موبدلىرىنى دە ، چىنلىلىرىك بويوك

معلملىرىنى دە يونانك حكيملىرىنى دە ، رومانلىرىك شارغلىرىنى دە اسلام

احترام ايدر .

ھەمە دىنلرى ھەمە نىبىلرى احترام ايتىمك ادبى يالگىز قران كرىم دە يالگىز اسلاميت دە بولنور غايت بويوك بر ادبدر، اسلاميتك قران كرىمك عمومىلگى حقنە غايت اهمىتلى بر امتيازدر، انصافك دە غايە سىدر، خلقك حرمتلرىنى عقىدەلرىنى احترام وظيفەلرى حقنە قران كرىمك غايت مەھم تەللىمىدر .

نىبىلر، حوارىلر، كاهنلر حقنە تورات دە انجىل دە حكايەت قىلنىمىش بويوك نقيصەلردن منفور افترالردن اوفاق حكايەلردن قران كرىم تمام پاكدەر .

صاحب تورات محترم شارع موسى عليه الصلاة والسلام حضرتلرىنى اسلام يهودىلردن زىادە احترام ايدەر؛ صاحب انجىل رسول حكيم عيسى عليه الصلاة والسلام حضرتلرىنى اسلام خرىستىيانلردن زىادە احترام ايدەر .
عندرا مريم حقنە بايتاق آيت كرىمەلردە ھەم دە مخصوص بر ايكى سورە دە قران كرىمك غايت بويوك ثناسى، مريمك حاللرى حقنە غايت نزاھتلى جزالتلى لسانلە قران كرىمك غايت بويوك اعتناسى - قران كرىمك غايت بويوك ادبە بوتون ملتلى مفتون ايدە بىلور، يهودلرى دە خرىستىيانلرى دە ادب يوللرىنە البتە ارشاد ايد بىلور .

قران كرىم دە مريم، مريمك آناسى، صاحب تورات موسى عليه الصلاة والسلام حضرتلرىنك آناسى ھەم قز قازنداشى، ابراهيم خاتونى، فرعون خاتونى، عزيز خاتونى، شعيب قزلىرى، سبا ملكەسى، انسانلرك جدەسى، تحريم سورەسندە نبى اسلامك ايكى خاتونى، ۵۸ نچى سورە دە مجادلە حكايەسى تلاوت قىلنىمىشدر .

اون دورت شو بويوك سىدەلرك اسملرى قران كرىم صحيفەلرندە بوتون امتك قىلبلرندە ثنا لسانىلە تايىد قىلنوب، خاتونلرك حرمتلرىنە عصمتلرىنە ادبلرىنە ھەم دە حقوقلرىنە اساس قىلنىمىش ايدى .

تحريم سورەسنىك ابتداسندە ايكى خاتونك بويوك حرمتى بوتون موجوداتك ھەم موجودك قوتلرىنە مقابل قىلندى؛ مجادلە سورەسنىك فاتحەسندە عادى بر خاتونك حالنە الله رب العالمين حضرتلرىنك اعتناسى عرش الوهيتدن فرمانك صدورى تلاوت قىلندى؛ قصص سورەسندە شعيب

قزلىرىنىڭ خىدمەتلىرى ادبلىرى استىھسان لسانىيلە ھىكايت قىلىندى .
 غىدرا مەرىم ھىكايەسى ھامىل خاتونلار ھ اغزلىق دىقىقەلەرنىدە اعانە ايتوب
 اغتىنا ايتىمىك ھەمدە عفىفى خاتونلارنى تھمتلارنىڭ ھەربىرىدىن مەمكىن طرىقىلارنىڭ
 ھەربىرىلە ھمايە ايتوب شەرفلەرىنى ھەربىرىلە ھاقلامىق وظيفەلەرىنى غايت
 گوزل ارشاددر .

قىص سۇرەسنىڭ فاتىھەسنىدە (۷ - ۱۳) آيت كرىمەلەردە موسى
 آناسنىڭ غايت ھىلاوتلى ھىكايەسى بالالەرىنى تەربىيە ايتۇچى آنالارنىڭ ھاللىرىنى
 ھەربىرىلە اغتىنا ايتىمىك وظيفەلەرىنى غايت عىبرىتلى اسلوب اوزرە تەلىمىدەر .
 بىرى ھامىل بىرى مەرضە ايكى آنا ھقنىدە قران كرىمىك او قىدر
 بويۇك اغتىناسى ھىئەت اجتماعىيەدە آنالىق وظيفەلەرىنىڭ غايت بويۇك
 اھمىيەتلىرىنى كۆرە اولسە كرىك .

غىدرا مەرىمى يھودلارنىڭ تھمتلەردىن قران كرىمىك او قىدر جىزالتلە
 ھمايەسى خاتونلاردا عىفاقنىڭ عىصمتىنىڭ غايت بويۇك قىمىتىنى غايت بويۇك
 شەرفنە كۆرە اولسە كرىك .

النمل سۇرەسنىدە ۲۲ آيت كرىمەدە سىبا مەلكەسىنىڭ عىجىب ھىكايەسى
 خاتونلارنىڭ عقللىرى ھىسايەتلىرى ادبلىرى ھوقوقلىرى ھقنىدە بىرىكتلى بىر مەنبە
 قوتلى بىر شەھىد اولايىلور : خاتوننىڭ پادىشاھلىقى رىياسىتى گوزل سىياسىتى
 اقرار لسانىيلە دىكر قىلىنوب، عاقىبت، بوتون رەيەسنىدىن مەقدم اھتىداسى دە
 مەدھ لسايلەنە بىيان قىلىنمىشدر .

مەصر خاتونلەرىنىڭ ھىكايەسنىدە قران كرىمىك غايت ادبلى نىزاھتى دە
 خاتونلارنىڭ ھۆرمەتلىرىنى غايت قوتلى شەھىددر، بويۇك بىر ھەجەدر . مەصر
 مەلكەسنىڭ غرامى تەمامىلە ھىكايت قىلىنوب، غىدرى دە تەمام آچىق اىضاح
 قىلىنمىشدر . « فلما رأينہ اكبرنہ وقطعن ايدىھن وقلن ھاش للہ ما ھذا
 بشراً ان ھذا الا ملك كرىم . قالت فذلكن الذى لمتننى فىہ . » آيت
 كرىمەسنىدە مەصر مەلكەسنىڭ غىدرى ، ھەمدە فوق العادە جەمال تەئىرىلە
 مەصر خاتونلەرىنىڭ ھىرتلىرى سۆگرە استىقامتلىرى بىيان قىلىنمىشدر .

ھىكايەدە ادبى نىزاھەتنىڭ غايبەسى نەھايەسى شويىلە اولور . قران كرىمىك
 شو بويۇك ادبى شو كۆنگى تورات انجىل ھىكايەلەرىنى نەسبەت قىلىنور

ايسە، قران كرىم نورى كون كىبى ظاهر اولور، خاتونلار حقنە قران كرىمڭ غايت بويوك احترامى دە ثابت اولور . انبىالارڭ اڭ بويوكلىرىنە جنائتلارڭ فحشلارڭ اڭ بويوكلىرىنى شو كونىگى تورات اسناد ايدر ايكىن، عادى خاتونلارڭ عادى حاللىرىنى قران كرىم نزاھت لسانىلە حكايەت ايدر ايسە، سماوى كىتابلار آراسىنە قران كرىمڭ غايت بويوك امتىيازى خاتونلار حقنە قران كرىمڭ بويوك احترامى كون نورى كىبى ثابت اولمازمى؟ سىبا مىلكەسىنڭ اولىگى كفىرى ھىدھ لسانىنە خاتونلارڭ اوزىنە اسناد قىلنىمش ايسە دە، تآدب يولىلە نزاھت اسلوبىلە اولسە كرك، قران كرىم لسانىنە يالگىز قومنە اسناد قىلنىمشدر .

شارع حكىمڭ قران كرىمڭ لسانلرىنە خاتون حقنە شو قدر بويوك ادب رعايە قىلنىمق البتە فقېھلەرە دە عبرت اولابىلور، نمونە اولابىلور . عنرا مرىمڭ حكايەسنە حمايەسنە قران كرىمڭ او قدر نزاھتلى جزالتلى لسانلە اھتمامى اعتناسى البتە غايت مھم بر مقصد ملاحظەسىلە اولسە كرك: الوھىت عظمتنە نسبتلە عنرا مرىم عادى بر خاتونلار، اللھڭ بر امەسىدر . عادى بر امە حقنە قران كرىم او قدر اھتمام ايتىمش ايسە، او قدر تآدب ايتىمش ايسە، خاتونلارڭ ھر برى حقنە اھتمام ايتىمك، خاتونلارڭ حرمتلرىنى حقوقلرىنى ھر وقت ھر جھتلە رعايە ايتىمك فقېھلارڭ ھر برىنە ھىئت اجتماعىە اعضالرىنڭ ھر برىنە البتە لازم اولور، وظىفە اولور .

مدنى، اجتماعى، سياسى، دىنى، ادبى حقوقلارڭ ھر برىنى خاتونلارڭ ھر برىنە شرىعت اسلامىە تامامىلە كمالىلە احسان ايتىمشدر . بنم اعتقادم شودر . حقىقت شودر .

مھم حقوقلارڭ بعضلرىنە خاتونلار اسلام فقېھلرى نظرندە محروم ايسەلردە، شو كون مدنىت مركزلرىنە حقوقلارڭ اڭ مھملرى خاتونلارڭ اھلىتلىرىنە تسليم قىلنىمامش ايسە دە، حقوقلارڭ ھر برىنى خاتونلارڭ اھلىتلىرىنە شرىعت اسلامىە تامامىلە كمالىلە احسان ايتدى .

شو بويوك ھم مطلوب حقىقتى اسلامىت حرمتىلە قران كرىم مددىلە اللھڭ اعانەسىلە كونلارڭ برىنە انشاء اللھ اثبات ايدر .

« لا ابرح حتى ابلغ مجمع البحرين او امضى حقباً. »

بویله بویوک دعوالره بن هر وقت جسارت ایدرم؛ قدرتم قوتم
سوقیله توگل، عشقم شوقیله.

عقل راه نا امید کی رود	عشق باشد کان طرف بر سر دود
لا ابالی عشق باشد نی خرد	عقل آن جوید کزو سودی برد
ترکتاز و جانگداز و بی حیا	در بلا چون سنک زیر آسیا
سخت رویی که ندارد هیچ پشت	بهره جویی را درون خویش کشت

دورتنچی مطلب، یعنی اولگی امتلارک اولگی نبیلرک حکایه لری
قران کریم ده بر نیچه مقصد ایله نازل اولمش ایدی:

(۱) ترغیب. قد کانت لکم اسوة حسنة فی ابراهیم والذین معه.
(۲) آغزلق دقیقه لرنده شارع حکیمک شجاعتلی نجاتلی بویوک قلبنه
ثبات ویرمک:

«وکللاً نقص علیک من انباء الرسل ما نثبت به فؤادک. وجاءک
فی هذه الحق وموعظة و ذکری للمؤمنین.»

(۳) رسالتک بویوک برهانی اولمق:

«تلك من انباء الغیب نوحیها الیک. ما کنت تعلمها انت ولا قومک
من قبل هذا. فاصبر ان العاقبة للمتقین.»

«ذلك من انباء الغیب نوحیه الیک. وما کنت لديهم اذ یلقون
اقلامهم ایهم یکفل مریم، وما کنت لديهم اذ یختصمون.»

«وما کنت بجانب الغربی اذ قضینا الی موسی الامر وما کنت
من الشاهدین. ولیکن انشأنا قروناً فتطاول علیهم العمر وما کنت
ثاوياً فی اهل مدین تتلو علیهم آیاتنا ولیکن کنا مرسلین. وما کنت
بجانب الطور اذ نادینا ولیکن رحمة من ربک لتندر قوماً ما اتاهم من
نذیر من قبلك. لعلهم یتذکرون.»

عربلرک هر برینه امیلگی قطعاً معلوم بر آدمک لساننده اولگی
نبیلرک اولگی امتلارک قصه لری اک مفید بر اسلوب اوزرنده بیان
قیلمق البته خارق العاده بر حالدر، رسالت برهانی اولاییلور. رسالتک

بویوک برهانی اولمق اوزره قران کریم شو آچیق حقیقتی تقدیم ایدر ایدی:

«وما کنت تملو من قبله من کتاب ولا تخطه بيمينک. اذا لارتاب المبطلون. بل هو آیات بینات فی صدور الذین اوتوا العلم.»
 شو آیت کریمه ده دقتله ملاحظه قیلنه چق بر نیچه نکته واردر:
 اولاً: «اذا لارتاب المبطلون» جمله سنده ارتیاب نیچون یالگز مبطللره اسناد قیلنمش؟

اگرده اولگیلرک کتابلرینی اوقومش اولسه ایدی، یا خود اوزینک ایلله کتاب یازمش اولسه ایدی، شو تقدیرده هر بر آدم ارتیاب ایته بیلزمی ایدی؟

یوق، محق آدم، حقیقت طلب ایتوچی انسان البته ارتیاب ایتمز ایدی. اولگیلرک کتابلرینی اوقومش اولسه ده، ایلله کتاب یازمش اولسه ده، محمد الامین کبی بر انسانک قران کریم کبی بر کتابی حقنده ارتیاب ایتمک یالگز مبطلک شأنیدر.

نبی اسلام - حر بدوی عرب آراسنده طوغدی اوسدی: ناقص محیط ایچنده کامل اولدی، دون محیط ایچنده بویوک اولدی، وثنیلر آراسنده موحد اولدی، وحشی طبیعت خلق ایچنده عدالتلی مرحمتلی منصف اولدی، اوهام آراسنده درست اعتقاد صاحبی حکیم اولدی، جاهلیت هم ضلال ایچنده صلاح هم خیر هم هدایت آدمی اولدی. بویوک عقلی، علویتلی اخلاقی، هر وقت هر خصوص ده استقامتی عربلرک هر برینه معلوم اولوب، «الامین» لک اسمیله بوتون عرب آراسنده مقبول معتبر بر آدم ایدی.

فرق یاشنده رسولک دعوی ایتدی، اون اوچ سنه غایت بویوک زحمتلره صبر ایتوب، عاقبت، غلبه ایتدی، مقصدینه ایرشدی، انسانلره اڭ گوزل بر کتاب ویردی، اڭ جامع اڭ عدالتلی شریعت اجتماعیه ویردی، قوتلی بر دولت تأسیس ایتدی، اولگی نبیلرک اولگی پادشاهلرک اولگی شارعلرک هر برندن زیاده انسانیت دنیاسنه غایت بویوک انقلاب ویردی.

شو قدر بويوك شوكتيله شو قدر قوتلى عظمتيله برابر، اوزى همان اولگى استقامتيله اولگى قناعتيله اولگى اخلاقيه ثابت قالدى.

بويله بر فوق العاده لك ير يوزنده نبيلر ك هيچ برينه پادشاهلر ك هيچ برينه نصيب اولمادى.

اگرده بويله بر آدمك ده بوتون عمرى بويىنجه دعواسى يالان اولابيلور ايسه، باطل بر دعوتك انسانيت دنياسنده اثرى انبىالرك اثرلرندن زياده اولور ايسه، او وقت ديانت بوتون اساسيله باطل اولور، انسانيت دنياسنده نبيلر ك هيچ بر اهميتى قالماز، انسانلر حقنده اللهك عنايت الاهيهسى تمام مغلوب اولور؛ يالان دعوى حق دعوالرك هر برينه اوستون چيقار ايدى.

يعنى: ير يوزنده نبوت رسالت ثابت ايسه، نبى اسلامك نبيلگى رسوللگى البته قطعيدر. ارتياب، بوگا كوره، يالگز مبطللره اسناد قيلندى.

ثانياً: قران كريم اولگى كتابلردن انتحال قيلنمش توگل، اوزينك ايله يازلمش اختراع قيلنمش توگل ديدكدن صوك، «بل هو آيات بينات فى صدور الدين اوتوا العلم» جمله سنك معناسى نه در؟

«بل» كلمه سيله اضرابك منتظملىگى ايچون بورا ده قران كريمك منبعى مصدرى بيان قيلنمق لازمدر.

شو نكته اهماماه دقتله ملاحظه قيلنمق اهميتلى نقطه در.

(۴) اولگى نبيلر ك اولگى امتلر ك قصه لرى - شاهد اولمق اوزره بركتلى منبع اولمق اوزره قران كريم صحيفه لرندە تلاوت قيلنمشدرد.

لقد كان فى قصصهم عبرة لاولى الالباب.

اولگى امتلر ك اجتماعى حاللرى، اولگى نبيلر ك شريعتلرى تعليملرى شو كونگى فقيهلر ك اجتهادلرينه اساس، فكلررينه شاهد، استنباطلرينه بركتلى منبع اولابيلور.

قران كريم ده بيان قيلنممش ۵ نچى مطلب (۲۴ ص) يعنى هدايت يوللرينى براقمش طاغيبلر ك عبرتلى قصه لرى - ترهيب مقصديله تاذيب مقصديله ايندى.

«قل سيروا فى الارض ثم انظروا كيف كان عاقبة المكذبين .»
 «الم يروا كم اهلكنا من قبلهم من قرن مكناهم فى الارض ما لم
 نمكن لكم وارسلنا السماء عليهم مدراراً وجعلنا الانهار تجري من تحتهم .
 فاهلكناهم بنووبهم . وانشأنا من بعدهم قرناً آخرين .»
 «وما نرسل المرسلين الا مبشرين ومنذرين . فمن آمن واصلح فلا
 خوف عليهم ولا هم يحزنون . والذين كذبوا بآياتنا يمسهم العذاب بما
 يفسقون .»

قران كريمىڭ دورتنچى مطلبى حقنדה يوقارى ده بيان قيلنمش دورت
 مقصدىڭ همەسى شو ۵نچى مطلبدن ده البته مقصوددر .

قران كريمىڭ آلتنچى مطلبى، تعليم هم ارشاد طريقلرينى بيان
 ادبلىرى (۲۴ ص) متعدد آيت كريمه لرده آچىق بيان قيلنمشدر .
 النحل سورەسنىڭ خاتمەسندە دورت آيت كريمه دە دعوت اسلاميه
 اوچ مۇتبە اوزرينە تۇرتىب قيلندى :

« ادع الى سبيل ربك بالحكمة والموعظة الحسنة وجادلهم بالتي هي احسن .»
 شو غايت موز آيت كريمه دعوت ادبلىرىنىڭ هر برينى جمع ايتمشدر ،
 يعنى دعوت وظيفه لرنده انسانىڭ هم زمانىڭ حالنه كوره ، حركت ايت .
 (۱) حكمت طريقيله دعوت : قلبى شېهەدن ، عقلى وهمدن پاك انسانلرى
 دعوت ايدر ايسەڭ ، حكمت اعانەسىلە دعوت ايت .
 حكمت ، بورا دە ، حقيقتى برهانيله بيان ايتمك .
 (۲) موعظه حسنه - انسانىڭ كوڭلنە قناعت ويره بيلور بيان اعانەسىلە
 دعوت ايتمك .

شو ايكى طريقىڭ هر برينىڭ اهللىرى واردر ، وقتلىرى واردر .
 انسانىڭ قلبى شېهەدن وهمدن پاك ايسە ، اويله انسانلره حكمت فائده
 وپورور ؛ قلبىڭ نورى دها زياده ايسە ، گوزل بيان كافى اولور .
 (۳) جدل طريقى .

قلب دە شېهە ، غرض ، عداوت بولنمق خستەلگيله اولگى ايكى
 طريق مفيد اولماز ايسە ، اويله انسانلر حقنדה « وجادلهم بالتي هي

«احسن» آيت كرىمەسنە كورە جەدل طريقى مشروع اولور .
 «اڭ گوزل جدال» : شېهەسى وار انسان اوزىنىڭ فېكرىنى شېهەلرېنى
 تام حرىتلە عرض ايدر؛ او انسانڭ نېرتنە نكولنە يول آچماز كېفېت دە
 جواب وىرلور، شېهەسى آچىق لسانلە ازالە قىلنور؛ همان عناد ايدر ايسە،
 «فان الله يأتى بالشمس من المشرق فأت بها من المغرب» كېبى الزامى
 سوزلرە دە التجا قىلنە بىلور .

شو اوچ وظيفەيى ايفا ايتىش رسول - رسالت وظيفەلرېنى تامامىلە
 ايفا ايتىش اولوب؛ ھەمە غىدرلرى قطع ايدەچك «بلاغ مېين» حاصل اولور .
 بوندىن سوڭ رسول دعوت وظيفەلرندە ديگر چارەلرە التجا ايدەمز .
 «ان ربك هو اعلم بمن ضل عن سبيله وهو اعلم بالمهتدين» معناسى شۇدر:
 يعنى، سىڭ وظيفەڭ تامام اولدى، ضاللىرى مېتدىلرى خدائىڭ بىلور .
 «ادع الى سبيل ربك» آيت كرىمەسى تعدى ايتىمز انسانلر حقندە ايدى .
 اما دعوت وظيفەسىلە قائم داعىلرە تعدى ايدر انسانلر حقندە قران كرىم
 «وان عاقبتهم فعاقبوا بمثل ما عوقبتهم به . ولئن صبرتم لهو خير للصابرين»
 بويورمىش .

يعنى: دىنىڭزە طعن ايتوب اوزڭزە تعدى ايدرلر ايسە، سز دە يالڭىز
 مثلەلە مقابله ايدە بىلور سز . لېكىن صبر ايتە بىلسەڭز دەا گوزل .
 شو آيت كرىمە «وقاتلوا فى سبيل الله الذين يقاتلونكم، ولا تعتدوا
 ان الله لا يحب المعتدين» آيت كرىمەسنىڭ تام نىسخەسىدر .
 دعوت طريقلرى، قران كرىمىڭ فرماننە كورە، اوچدر . سىف - دعوت
 قوتى توگل، بلكە دفاع چارەسىدر، دولت قوتىدر، ضرورت قوراليدىر .
 «ولئن صبرتم لهو خير للصابرين» آيت كرىمەسنە كورە، صبر ايتىمىڭ
 ھەر انسان حقندە خىر اولوب، ھېچ بر انسان حقندە واجب توگل ايسە دە
 «واصبر وما صبرك الا بالله» آيت كرىمەسنىڭ امرىنە كورە، صبر ايتىمىڭ
 شارع حكيم حضرتلرېنە فرض ايدى .

صبر، صفح، اعراض، احسان، لېين آيتلرېنىڭ ھېچ برى نىسخە
 قىلنمادى . امتلىڭ ھەر بىرىنە ادبىر، نېبى اسلام حضرتلرى حقندە واجبىر
 شرف دائرەسندە عزت مركزىندە قرارى تامين قىلىنىش اېكىن، اسلا

هر وقت احسان لين يوللريله حرکت ايدر . سيف آيتلرى شو اڭ گوزل تدبيرى نسخ ايتمك ايچون توگل، بلكه تأييد هم تأييد ايتمك ايچون ايدى . اسلام ده سيف - دعوت قوتى توگل، بلكه دولت حافظيدر، مدافعه قوراليدر .

«لقد ارسلنا رسلنا بالبينات وانزلنا معهم الكتاب والميزان ليقوم الناس بالقسط . وانزلنا الحديد فيه بأس شديد ومنافع للناس وليعلم الله من ينصره ورسله بالغيب . ان الله قوى عزيز .»

يعنى : دعوت دينيه، دعوت نبويه بينات بركسيله، كتاب، ميزان بركسيله تمام اولور . حديد - مدافعه دقيقه لرنده يالگز ياردم ايتمك، عانه ايتمك يولنده استعمال قيلنور .

فائده ادبيه :

انزال - صرف جهتيله «نزول» دن اولور، يا خود «نزل» دن . «نزول» ڭ معناسى معلوم . «نزل» قوناقلر ايچون حاضرلنمش هر بر شى . قران كريم ده هر برى واردر : «وانزل من السماء ماء» بوراده «نزول» دن اولمق غالبدر . «قالوا لو شاء ربنا لانزل ملائكة .» بوراده زولدن اولمق محققدر .

«يا بنى آدم قد انزلنا عليكم لباساً يواري سواآتكم وريشا .» - انزل لكم من الانعام ثمانية ازواج» بوراده نزولدن اولمق بعيد، البته نزل» دن اولمق مناسبدر . «نزلاً من عند الله» - «نزلاً من غفور رحيم» كبرى . طبيعت مائدهسى حضورنده انسانلرڭ حيوانلرڭ هر برى اللهڭ مانلرى اولوب، طبيعت بركتلرينڭ خيراتلرينڭ همهسى اللهڭ احسانى اولمق جهتيله همهسى نزل اولور .

«وانزلنا الحديد فيه بأس شديد» آيت كريمهسى ده شو قبيلك ندر . حديد، تيمور - غايت بويوك، بلكه اڭ بويوك نعمت الاهيه اولمق فتييله البته نزلدر . «وانزلنا الحديد» - «وجعلنا الحديد نزلاً لكم» مناسبده اولور .

اڭ طوغرى تفسير شودر . آسان بر نكته ايسه ده، همه اهل بدن بوتون مفسرلردن غائب قالمش اولمق جهتيله، يالگز شو

کتابم شرفنه صاقلانوب قالمش قیمتلی اهمیتلی فائده در .
این سخن در گوش خورشید ار شدی

سرنگون بر بوی این زیر آمدی

قران کریمک مطلبلری، قران کریمک کلیاتی، شریعتک اساسلری
آچیق بیان قیلندی. تکمیل یولندی بعض اهمیتلی مسئلهلری ینه بیان
ایدیم.

(۱) حکم - قران کریمده غایت بلیغ ایجاز غایت شموللی احاطه نظمیله
بیان قیلنور.

مثلاً: میراث حکملری کپی تفصیلاتی غایت اوزون مسئلهلر النساء
سورهسنده بش آلتی آیت کریمهده بوتون تفصیلاتیله هم آچیق هم آسان
هم مضبوط صورتده بیان قیلنمشدر. بن اوزم میراث مسئلهلرینی بوتون
فروعایتیله همه تفصیلاتیله حقوق کتابلرنده فقه کتابلرنده تفتیش ایتدم.
قران کریمک بش آیت کریمهسی میراث مسئلهلرینی تمامیله هم آسان هم
اساسلی ایتوب تعلیم ایتمشدر، کوردم.

مثلاً: الانعام سورهسنده «قل تعالوا اتل ما حرم ربکم علیکم» آیت
کریمهسندن صوڭ (۱۵۲-۱۵۳-۱۵۴) اوچ آیت کریمهده همه حقوقلرک
اصوللری تمامیله بلاغتله ایجاز قیلنمشدر: (۱) اللهک حقی، (۲) آتا آنا
(حقی، ۳) بالالرک حقی، (۴) نسب حرمتی، (۵) قلنک عصمتی. شو بش
اصول اولگی آیت کریمهده بیان قیلنوب، اساسلرینه انسانلری ارشاد
ایتمک ایچون «ذلکم و صاکم به لعلکم تعقلون» فاصلهسی اختیار قیلنمشدر.
شو اصولک اساسلرینه وجهلرینه انسان عقلیله مهتدی اولور.

ایکنچی آیت کریمهده ینه بش حق تذکیر قیلنمشدر: (۱) یتیملرک
ماللرینی صاقلامق، (۲) کیللری تکمیل ایتمک، (۳) وزنلری ایفا ایتمک،
(۴) حکم کبی شهادت کبی حکایت کبی هر بر خصوصده عدالتلی صداقتلی
اولمق، (۵) اللهک عهدینه، شرعک حکملرینه حقوقک حرمتنه هر وقت
وفا ایتمک. - انسان اوزینک حاللرینی باشقهلرک حاللرینه قیاس ایدر
ایسه، شو بش اصولک اساسلرینی وجهلرینی بیلور؛ بوکا کوره «ذلکم
و صاکم به لعلکم تذکرون» فاصلهسی شو آیت کریمهده اختیار قیلنمشدر.

اوزى حقتده باشقه لرك خيانتلرينه يالان شهادتلرينه، اوز يتيملرينك
مظلوملكلرينه هيچ بر انسان البته راضى اولماز. «اوز حالگى فكر
ايت ده، باشقه لرك يتيملرينه ماللرينه حقلرينه خيانت ايتمه.» ديمك اولور.
«شو حقوقلرى شو وظيفه لرى رعايه ايتمكدر طوغرى مستقيم دين.
بوڭكا اتباع ايت، ضلال يوللرينه اتباع ايتمه.» اوچنچى آيتك معناسى شودر.
مثلاً: الاسراء سوره سنك (۲۳ - ۳۹) آيت كريمه لرنده ۱۷ آيت
كريمه ده ديناك بوتون اصوللرى حياتك بوتون ادبلىرى حقوقلرى وظيفه لرى
غاييت قناعتلى غاييت جزالتلى لسانله تعليم بويورلمشدر. شو اون يدى
آيتك هر بر جمله سى حكمت كليه سيدر، ادب جامعە سيدر .

قران كريمك هر جمله سى بليغ جزييل جمله جامعە اولور: فاتحه سوره سى
قران كريمك بوتون مطلبلرينى ايجاز ايتمشدر؛ قران كريمك بر نيچه
آيت كريمه سى فقه كتابلرينك همه بابلرينى بوتون اصوليله احاطه ايتمشدر .
عصر سوره سى نه قدر قيصه ايسه ده، حياتك بوتون اصوللرينى آچيق
افاده ايدر . «فمن يعمل مثقال ذرة خيراً يره . ومن يعمل مثقال ذرة شراً يره»
شو موجز جمله ده عدالت الاهيه قانونى بوتون قوتيله جزالتيله بيان قيلنمشدر .
«ومن يطع الله ورسوله ويخش الله ويتقه فاولئك هم الفائزون» - خدا العفو
وامر بالعرف واعرص عن الجاهلين» كى آيت كريمه لرنده استقامتك
صلاحتك ادبك همه يوللرى تعليم قيلنمشدر . «وكلوا واشربوا
ولا تسرفوا» آيت كريمه سى اقتصاد ادبلىرىنى صحت اساسلرينى تمام آچيق
سويله مشدر .

«واوحينا الى ام موسى ان ارضيه فاذا خفت عليه فالقيه فى
اليم ولا تخافى ولا تحزنى انى رادوه اليك وجاعلوه من المرسلين» كى،
«وقيل يا ارض ابلعى ماءك ويا سماء اقلعى . وغيض الماء وقضى
الامر واستوت على الجودى . وقيل بعداً للقوم الظالمين» كى موجز
آيت كريمه لرك افاده لرى بلاغتلرى ادبلىرك بليغلك عقللرينه حيرت
يورور، قلبلرينه دهشت ويروب مفتون ايدر .

تا قیامت گو بگویم زین کلام
صد قیامت بگذرد وین ناتمام.

* * *

قران کریمک همه مطلبلری بوتون بیانلری حقنده یوقاری ده یازلمش معلومات حق اولور ایسه، ثابت اولور ایسه، قران کریم شعر اولماز، هیچ بر آیت کریمه‌سی شعر اولماز. قران کریمک بعض جمله‌لرنده بعض آیت کریمه‌لرنده وزن وار ایسه‌ده، شعر بحرلرینک وزنیه متزن ایسه‌ده، هیچ بر جمله‌سی هیچ بر آیت کریمه‌سی شعر توگلدرد. کلامک سوزک شعرلگی وزنیه توگل، بلکه معناسیله‌در، منشائیله‌در. کلام - خیال خزینه‌لرنده خیال قوتیه خلق قیلنمش صورتلری حکایت ایدر ایسه، شعر اولور، موزون اولسه‌ده اولماسه‌ده. اوز باشنه موجود حاللری حقیقتلری بیان ایدر ایسه، شعر اولماز، ولو موزون اولسه‌ده.

مثلاً: «فمن شاء فلیومن ومن شاء فلیکفر» جمله‌سی طویل وزنیه موزون ایسه‌ده شعر توگلدرد. بوراده شاعرک خیالیله خلق قیلنمش معنی یوقدر، بلکه شو جمله یا بر حقیقت انشائییه‌در، یاخود حقیقت خبریه‌در. عقیده‌لرده مسامحه، دین ده حریت اساسی حقنده فرمان الاهی اولور ایسه، حقیقت خبریه اولور؛ ضلالدن تنفیر، تهدید یولیه اولور ایسه، حقیقت انشائییه اولور.

مثلاً: «واملی لهم ان کیدی متین» آیت کریمه‌سی متقارب وزنیه موزوندرد. شعر توگلدرد، شاعرک قوه شعریه‌سیله خلق قیلنمش معنی بوراده یوقدر، بلکه قران کریم منکرلرینه معاندلرینه الوهیت قهرینک نسبتی حقنده تمام درست بر حقیقتلرد.

هم ده

ویخزهم وینصرکم علیهم
وافر وزنیه موزون ایسه‌ده،

«ان ینتهوا یغفر لهم ما قد سلف»

«یرید ان یخرجکم من ارضکم بسحره»

«وجفان کالجواب و قدور راسیات»

کبی آیت کریمه لر رجز و زنیله موزون ایسه ده، هیچ بری شعر توگلدەر. عرب بحرلرینک هر بری قران کریم جمله لرنده واردر. لکن بعض جمله لرنک موزونلگی جهتیله، بوتون قران بوتون سوره ییاخود بوتون آیت کریمه شعر اولماز.

موزون اولمق شعرک رکنی توگل ایسه ده، هر حال ده مطلوب مرغوب و صفیدر. اتزان - شعرک بر زینتی ایسه، هیچ بر کلام حقنده عیب اولماز. عادى انسانلرک سوزلری ده شاعرلرک انشالری ده، نبیلرک ارشادلری ده موزون اولابیلور.

قران کریم شعرلکدن تبرئه قیلنمشدر، شعرلک قران کریمدن نفی قیلنمشدر. لکن جمله لرنده موزونلک البته واردر، هر بر جمله سی توگل ایسه ده، قران کریمک بایتاق جمله لری موزوندر. قران کریم اللهک کتابیدر، هر بر سوزی اللهک سوزیدر، قران کریم ده غفلت بولنمق مکن توگلدەر. بوگا کوره، قران کریمک موزون جمله لرنده وزن بته قصیدر.

قران کریمی شعرلکدن تبرئه حقنده ادیبلر فقیهلر مفسرلر قران کریم جمله لرنینک وزنلرینی انکار ایتمشلر ایسه ده، اصابت ایتمه مشلر. کوز کوره معلوم بر حقیقتی انکار ایتمک نفی ایتمک فائده ویرمز. بوگوره موزون اولمق شعرک عیبی توگل، بلکه گوزل جهتیدر، قران کریمدن موزونلگی نفی ایتمک بوگا کوره حاجت توگلدەر.

شعر - هوا الیله خیال خزینه لرنده خلق قیلنور صورتلردن فانتازیهلردن ببارتدر. شعرک معناسی اوز باشنه موجود اولمایوب، یالکز شاعرک بالنده خلق قیلنمش اولور. صورت شعریه اکثریتله موهوم اولور. خیال قوتیله، تالانت قدرتیله، تأثر برکەسیله، وهم تلقینیله خلق قیلنمش تصویر - شعردر. شعر، شو معناسیله، قران کریم ده یوقدر. شعرلک قران کریمدن نفی قیلنمش ایسه، قران کریم شعرلکدن تبرئه لنمش ایسه، شعرک شو معناسی اراده قیلنمشدر. یوقسه، موزونلگی نفی قیلنما مشدر.

موزون اولمق کلام ده مطلوب توگل ایسه، هیچ بر کلام حقندہ عیب توگلددر۔ بلکه «ورتلناه ترتیلاً» - «ورتل القران ترتیلاً» آیت کریمه لرینک افاده لرینه کوره، قران کریم موزوندر، عرب بحر لرینک وزن لریله اولماسده، اوزینه مخصوص انتظام، اتزان قران کریم آیت کریمه لرنده واردر، مطلوبدر۔ بعض لری، مثلاً «لن تنالوا البر حتی - تنفقوا مما تحبون» کبی، «قل هو الرحمن آمنابه» کبی «ومن یتق الله یجعل له ویرزقه من حیث لا یحتسب» کبی جملہ لری بحر لریک وزنیله ده موزون اولا بیلور۔

قران کریم ده «وما تنزلت به الشیاطین۔ وما ینبغی لهم وما یتطیعون کبی «هل انبئکم علی من تنزل الشیاطین۔ تنزل علی کل افک اثیم۔ یلقون السمع واکثرهم کاذبون» کبی «وما علمناه الشعر وما ینبغی له» کبی آیت کریمه لرنده قران کریمدن شعر لک نفی قیلنمش ایسه، موزون لک زینتی توگل، بلکه منشأ جهتی بیان قیلنمشدر۔ یعنی: قران کریمک معنالی، قران کریمک نظمی روح القدس امانتیله عرش الوهیتدن محمد الامینک پاک قلبنه ایندی۔

شعر - شاعر لریک خیال لرنده دماغ لرنده وهم قوتیله شیطان وسوسه سیله خلق قیلنور، یاخود رحمت ملک لرینک املا سیله روح القدس الهامیله افاضه قیلنوب کشف قیلنور۔

وهم قوتیله شیطان الهامیله اولور ایسه، شعرک معناسی اکثریتله بلاغت لباسنه بورکنمش باطل اولور، هوا اولور؛ ملک الهامیله روح القدس افاضه سیله اولور ایسه، حقیقت اولور، حکمت اولور۔ بوکا کوره، شعر همه ملت لریک بوتون حکمت لرینه همه علویت لرینه دیوان اولمشدر، بوکا کوره شعر لسان نبوت ده مدح قیلنمشدر۔

«روی البخاری عن ابی بن کعب ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال ان من الشعر لحکمة۔

امام احمد روایت ایتمش: «التفت حسان الی ابی هریره فقال انشدک بالله هل سمعت رسول الله صلی الله علیه وسلم یقول احب عنی اللهم ایدہ بروح القدس۔

شارع حکیم حضرتلری صحابی حسان جنابلرینه دیه ایدی: «قل
وروح القدس معک.»

شعر - عصر سعادت دە معتبر ایدی؛ ابو بکر، عمر، علی - شاعر
ایدی. جاهلیت شعرلرینک اکثری ضائع اولمش ایسه دە، خلیفه عمر
حضرتلرینک فرمانیلە تدوین بسمله سی باشلاندى؛ امتک بویوکلری
جاهلیت شعرلرینی عرب مادهلرینی تامیلە تدوین ایتدیلر. اسلامیتک
اولگی عصرلرندە شعر ادب مجلسلرینک زینتی ایدی، اسلام صوفیلرینک
بویوکلری شاعر ایدی، ایران شاعرلرینک بویوکلری اسلامیتدن صوڭ
توره دی، فردوسیلر، خاقانیلر، سعدیلر انوریلر حافظلر بیدلر، جامیلر،
عمومیتلە ادب دنیا سینک یاقتی قویاشلری همەسی اسلام بالالریدر.
هر حال دە شعر - اسلامیت دە ادب خزینە سی ایدی، حکمت
دیوانی ایدی، شاعرلک قیمتلی بر صناعت، قوتلی بر ملکه، بویوک بر
شرف ایدی.

شعر - صورت نظمیه سی جهتیلە، دیهلم، البته گوزلدر، روحی جهتیلە
معناسی جهتیلە حق اول بیلور، باطل اول بیلور، مفید اول بیلور، مفسد
اول بیلور. بوڭا کوره یا ممدوح اولور، یا خود مندوم اولور.
شعر لسان شارع دە مدح قیلنمش ایسه، معناسی جهتیلە ایدی،
ذم قیلنمش ایسه، معناسنه مقصدینه نتیجه سنه کوره ایدی.

ام المومنین سیده عائشه حضرتلری دیه ایدی: «الشعر کلام.
فمنه حسن، ومنه قبیح. فخذ الحسن، ودع القبیح.»

قران کریم شعرلکدن، نبی حکیم شاعرلکدن تبرئه قیلنمش ایسه،
بوراده یالکوز وزن یالکوز نظم خصوصیتی ملحوظ توگل ایدی. بلکه
سوزک منشأ جهتی مقصد جهتی ملحوظ ایدی.

درست، شارع حکیم امی ایدی، اوقومادی، یازمادی، حساب
اوگره نمه دی، شاعرلر کبی شعر سویله مەدی، قصیده لری یوق ایدی،
ایام عربدن، انساب عربدن، دیهلم، خبری یوق ایدی. لکن شو
صناعتلرک هر برینه قوتی قدرتی تام ایدی، صناعتلرک هیچ برینه تنزل
ایتمه دی، بوتون قوتی بوتون قدرتی بوتون قابلیتی رسولک شارعک

وظيفه لرينه متوجه ايدى. سويلهدى، اڭ بليغ خطيب اولدى؛ ميل ايتسه ايدى، شعر سويلهسه ايدى، اڭ بويوك اڭ طوغرى اڭ قوتلى شاعر اولور ايدى.

بن ده، مثلاً، شاعرلك يوق، عاجزلىگم سببيله در؛ لکن، محمد الامين صلى الله عليه وسلم حضرتلرندە شاعرلك يوق شاعرلىگى بويوكلىگى جهتيله در.

«وما علمناه الشعر وما ينبغي له» آيت كريمه سينك ده معناسى افاده سى شودر.

يعنى: شاعرلك شارع حكيم شرفينه نسبتله كمال توگلدرد. شاعرلك اوز باشنه نه قدر بويوك بر فضيلت ايسه ده، شارعلك بويوكلىگنه نسبتله شاعرلك فضيلتى دوندر. شارعلك رتبه لريني عنايت الاهيه بويوك ايتدى؛ بوڭا كوره، حكمت الاهيه شارعلك هيچ برينه شاعرلك صناعتلريني تعليم ايتمه دى.

«ان هو الا ذكر وقران مبين»

يعنى: نبى اسلامك سوزى شعر توگلدرد، بلكه ذكردر، حرمتى قدسىتى بويوك نظمدر، اڭ آز تذكر قوتيله قبول قيلنه بيله چك ابتدائى حقيقتدر. هم ده قراندر، بيانلريني دليللريله جمع ايدر؛ مبيندر، انسانلرك بوتون حاجتلريني ايضاح ايدر.

شو بيان بر كه سنده اهميتلى بر مسئله دينيه بلكه بر مسئله ادبيه حل قيلنمش اولسه كرك.

«قران كريم شعر توگلدرد، شارع حكيم شاعر توگلدرد» مسئله سى قران كريمك قطعى بر دعواسى ايسه ده، بوتون مسلمانلرك عقيدە سى ايسه ده، شو مهم مسئله حقننده بلاغت اهللرينك مفسرلرك بيانلرى، شعرك يالگوز وزن جهتلرينه منصرف اولمق جهتيله، قناعت ويره بيلورلك توگل ايدى. وزن، مطلوب بر كمال توگل ايسه، لا اقل، عيب توگلدرد. منفور بر گناه توگلدرد. صوڭره، وزن شعرك ركنى ده توگلدرد؛ موزون اولمايوب، شعر اولمق البته ممكندر. بوڭا كوره، بلاغت اهللرينك بيانلرى ناقصدر، بلكه خطادر. ناقصدر: زيرا وزن شعرك روحى

توگل، ركنى توگل، بلكه گوزل بر زينتيدر. خطادر: چونكه بحور وزنيله اولماسده قران كريم نظمى موزوندر، ترتيب قران كريم آيت كريمه لرندە مطلوبدر، بحور وزنيله ده موزون جمله لر آيت كريمه لر قران كريم ده كوبدر.

«والنجم اذا هوى، ماضل صاحبكم وما غوى، وما ينطق عن الهوى. ان هو الا وحى يوحى. علمه شديد القوى. ذومره فاستوى.»
شو آيت كريمه لرده قران كريمك حقيقتى، قران كريمك منبعى مصدرى تمام آچيق بيان قيلنمشدر.

عربلرک همهنه معلوم ثريا كى شعري كى يولدوزلرک حرمتيله قسم ايتوب، قران كريم ديمش: همه حاللرى سزه معلوم صاحبگز محمد الامين ضال توگلدر، علم جهتيله مهتيددر، غاوى توگلدر، قصد جهتيله ده عمل جهتيله طوغريددر. هيچ بر سوزى وهمدن هوادن صادر اولمادى، بلكه هر بر سوزى شديد القوى روحك تعليميله ايدى. (شديد القوى: همه قوتلرى، يعنى عقلى، ارادهسى، اختيارى، كلامى، سمعى، بصرى... شديد روحدر.) صاحبگز محمد الامين ذومره در: يعنى قوتى بويوكدر، صاغدر، صورتى ده جميلدر، اوزى ده جليلدر.

بوڭا كوره ده قران كريم شعر توگلدر، بلكه شديد القوى روح القدس امانتيله واسطه سيله محمد الامينك قوتلى هم پياك قلبنه وحى قيلنمش حقيقت الاهيه در.

«فلا اقسم بالخنس الجوارى الكنس والليل اذا عسعس والصبح اذا تنفس انه لقول رسول كريم ذى قوة عند ذى العرش مكين مطاع ثم امين وما صاحبكم بمجنون ولقد رآه بالافق المبين وما هو على الغيب بضنين وما هو بقول شيطان رجيم.»

تكوير سورهنسك شو آيت كريمه لرى النجم سورهنسك فاتحه سيله برابر قران كريمك منبعى هم سندی حقنده در. قران كريمك منبعى مصدرى حقيقتدر، سندی عاليدر: منبع حقيقتدن روح امين واسطه سيله محمد الامين حضرتلرينك قوتلى قلبنه القا قيلنمش نوردر.

بوڭا كوره ده قران كريم شعر توگلدر. هر حال ده شعرلك قران

کریمدن نفی قیلنمش ایسه، قران کریم شعرلکدن تبرئه قیلنمش ایسه، منشأ جهتيله، روح جهتيله ایدی. وزن جهتيله توگل ایدی. بنم شو بیانم بلاغت اهللرینک بیانلرینه بلکه تدارک اولاییلور.

این سخن در گوش خورشید ارشادی
سرنگون بر بوی این زیر آمدی.

۴) اسلامک معناسی نه در؟

لسان شارعهده اسلام سوزینک مختلف معناری متفاوت درجهلری وارد.

اسلام یالکیز لسان اعترافنه اطلاق قیلنوب، ایماندن دون اولور: «قالت الاعراب آمناء قل لم تؤمنوا ولكن قولوا اسلمنا. ولما يدخل الايمان فی قلوبکم.»

لسان اعترافيله برابر قلبک اعتقادی، عملک وفاسی، هر خصوصده وجدانک رضاسیده بولنور ایسه، ایماندن اوستون اولور: «اذ قال له ربه اسلم قال اسلمت لرب العالمین.» آیت کریمهسی سید الانبیا ابراهیم حقنده در.

اسلام - سلم مادهسندن افعال اولمق جهتيله، - صلح، امان، سلام اساسلری اوزرنده حیات معناسنده اولور:

«يا ايها الذين آمنوا ادخلوا فی السلم کافه.»

«ان الدين عند الله الاسلام.»

«ومن یتبع غیر الاسلام دیناً فلن یقبل منه.»

اسلام - هیئت اجتماعیده شریعت کلیه شریعت عمومیه اولمق صفتيله شو معنیده اولور.

هیئت اجتماعیده انسانلرک حیاتى - یالکیز امن، یالکیز انتظام اساسلریله تأمین قیلنه بیلور. بوکا کوره، «يا ايها الذين آمنوا ادخلوا فی السلم کافه» - «وان جنحوا للسلم فاجنح لها» - ان الدين عند الله الاسلام.» آیت کریمهلرینک معناری بر اولوب، اسلام - انتظام دائرهلرینه امن دائرهلرینه داخل اولمق معناسنده اولور.

اسلام - حق حضورىدە حقيقت حضورىدە عقلڭ قىلبڭ انقىيادى
معناسىلەدە استعمال قىلىنمىشدر:

«الامن يؤمن باياتنا فهم مسلمون»

«يحكم بها النبيون الذين اسلموا.»

اسلام - سلامە مادەسىندىن اولمىق جەتتيلە، عيوبىدىن آفتلردىن پاك
اولمىق معناسىلەدە مستعملدر. «ان الدين عند الله الاسلام» آيت
كرىمەسى شو معنى دە اولاييلور: اوھامدىن پاك عقىدە، تەقلىدىن پاك
عمل، فساددىن پاك قىلب معناسىدە اولور.

«الا لله الدين الخالص» آيت كرىمەسىنىڭ دە معناسى شۇدر.

شۇ معنالارڭ ھەر بىرى - اسلامڭ ركنىدر: حق حضورىدە حقيقت
حضورىدە انقىياد ايتىمىك، اوھامدىن تەقلىدىن گناھدىن آفتلردىن پاك اولمىق
خالص اولمىق، امان، انتظام دائىرەلىرىدە داخل اولمىق معنالىرى اسلامڭ
افادەسىدە تامامىلە البتە مندرجىدر. «ان الدين عند الله الاسلام» آيت
كرىمەسى شۇ معنالارڭ ھەر بىرىنى احاطە ايدىر.

ايمان، اسلام كىبى، حق عقىدەلىرى بوتون خىراتلىرى گوزل اخلاقى،
پاك حسىياتى تامامىلە جمع ايدىر. انسانلارڭ سعادىتىدە اساس قىلىنمىش ايمان
البتە شۇدر.

درست، ھەمە مۇمىنلىرى اوزىنىڭ كوله گەسى تەختىدە جمع ايدەچىك سانجاق
اولمىق اعتبارىلە، كوكلرە قدر رفع قىلىنمىش «لواى دعوت» اولمىق
جەتتيلە، ھەمە مۇمىنلىرى قارىنىش ايدىر بىر شعار اولمىق صفتىلە، ايمان -
«لا اله الا الله محمد رسول الله» سوزىنى ھەم جانلى ھەم لسانلى
سويلەمەكن عبارتدر.

بىر آدم شۇ سانجاق كوله گەسى دائىرەسىدە كلور ايسە، شۇ مقدس
كلمەيى اوزىنىڭ لسانىدە ورد قىلور ايسە، اسلام قبلەسىدە يوزىلە كوڭلىلە
متوجە اولور ايسە، او آدم ملت اسلامىيە اعضاسى اولور.

شۇ مقدس كلمە طيبە، عمومى بىر شعار كلى بىر جامعە اولمىق جەتتيلە
اسلامىت نظرندە مقدس ھەم محترم ايمان اولور، ھەمە مومىنلار آراسىدە

معنوى بر نسب اولوب، قان قارندشلىگى كىبى ايمان قارندشلىگى ده همه مومنلرى قارندش ايدر.

شريعتك ايكى بويوك منبعى واردر: (۱) برى قران كريم، (۲) ديگرى سنت نبويه در، ديمش ايدك (ص-۷) قران كريمك تعليملرينى اجمال ايتدك. ايندى سنت نبويه تعليملرينى ده اجمال ايدەيك.

قران كريمك بياننه كوره، هم قران كريمك هم سنتك منبعى بردر.

«وما ينطق عن الهوى ان هو الا وحى يوحى.»

«وانزل الله عليك الكتاب والحكمة وعلمك ما لم تكن تعلم وكان فضل الله عليك عظيماً.»

شو آيت كريمه ده كتاب بعدنده ذكر قيلنمش حكمت - سنت نبويه در. هيئت اجتماعيه ده حيات قانونلرينه انتظام اصوللرينه دائر شارع حكيم حضرتلرينك تعليملريد.

سنديله ثابت سنت نبويه لرك هممسي طويلانور ايسه، بويوك بر حكمت ديوانى اولور، اك علويتلى اك گوزل حيات ادبى اولور، اك معقول اك عدالتلى اجتماع قانونى اولور. شو صحيفه لرك يوزينى سنت نبويه نمونه لريله تزيين ايدەيم:

«لا تزال امتى بخير ما لم تر الامانة مغنماً والصدقة مغرماً.»

«رحم الله عبداً قال خير فغنم، او سكت فسلم.»

«اليد العليا خير من اليد السفلى.»

«ثلاث منجيات، وثلاث مهلكات. فاما المنجيات: فخشية الله فى السر والعلانية، والاقتصاد فى الغنى والفقر، والحكم بالعدل فى الرضا والغضب.»

«اما المهلكات فشح مطاع، وهوى متبع، واعجاب المرء بنفسه.»

«اد الامانة الى من ائتمنك ولا تخن من خانك.»

«نزلت المعونة على قدر المؤونة.»

«ما هلك امرؤ عرف قدره.»

«اذا حدث احدکم فلا یکذب، واذا وعد فلا یخلف، واذا اوّتمن فلا یخن.»

«الغنم بالغرم.»

سنت اماملرینک بیانلرینه کوره، دینک ادبک حیاتک همه اصوللری تاممیله دورت سنت جامعده اجمال قیلنمشدر:

(۱) انما الاعمال بالنیات. وانما لكل امری ما نوى.

(۲) من حسن اسلام المرء ترکه ما لا یعنیه.

(۳) لا یؤمن احدکم حتى یحب لایه ما یحب لنفسه.

(۴) «ان الحرام بین والحلال بین. وبینهما مشتبهات لا یعلمهن کثیر من الناس. فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه الا وان فی الجسد مضغة اذا صلحت صلح الجسد کله. واذا فسدت فسد الجسد کله. الا وهی القلب.»

سنت نبویه لرک تعلیملرینه کوره حیات ادبی: (۱) نظافت، (۲) سماحت، (۳) عدالت اساسلری اوزرنده قائمدر.

نظافت: بدنک، لباسک، مکانک پاکلکیدر.

سماحت: اسیرلکدن عقلک قلبک روحک آزادلغیدر، یعنی وهم، حرص، تقلید اسیرلکلرندن انسانک حریتیدر. اشتها اسیرلکندن آزاد اولمق - عفت اولور؛ استراحت اسیرلکندن آزاد اولمق اجتهاد اولور؛ مال بنده لکندن آزاد اولمق سخاوت اولور؛ غضب اسیرلکندن آزاد اولمق - عفو اولور.

عدالت: هیئت اجتماعیده دولتده انتظامک اڭ قوتلی اساسیدر. شارع حکیم حضرتلرینک سنت نبویه لری حیات ادبلرینک اجتماع اصوللرینک هر برینی بوتون تفصیلاتیله اڭ فصیح لسانله بیان ایتمشدر. بنم ایمانم قطعیدر: قران کریمک آیت کریمه لری شارع حکیمک سنت نبویه لری تمام طوپلانوب، معصوم امتک حر عقلی شریعت اجتماعیه تألیفی ایدر ایسه، شریعت اسلامیه اڭ گوزل اڭ عدالتلی شریعت اولور، مثلی بولنماز بویوک بر قانون اولور.

اسلام - قران کریمیلہ سنت نبویہ سیلہ - بدویت دنیا سنده طلوع ایتہ
باشده عربستان بلادینہ، نہایت، بوتون یر یوزینہ غایت بویوک انق
ویردی . دینی انقلاب، سیاسی انقلاب، اجتماعی انقلاب بوتون یر یو
اسلامیت روحیلہ اسلامیت نوریلہ سرایت ایتدی .

عربستان چوللرنده، شدت هم حریت النده تربیہ کورمش بدوی عرب
روحلری قوتلی، فکرلری آچیق، عزتلری بویوک، طبیعتلری صافی، لسا
بلیغ ایدی . یعنی حاضرک کامل ایدی . اجتماعی روح نفخ قیلن
اجتماعی بدن تمام تسویہ قیلنمش ایدی .

تمام تسویہ قیلنمش اجتماعی بدنک تامورلرینہ قلبنہ اسلامیت رو
نفخ قیلندی ؛ حقانیت، عدالت آیاقلریلہ دولت اسلامیه قوت اساسنہ باصا
امت عربیه اسلامیت روحیلہ ریاست عرشلری اوزرینہ چیقدی، مد
ملکلری اسلام شوکتی حضورنده سجده ایتدی .

اسلامیت بویوک بر رسالت عمومیه ایدی، نہایت، بویوک بر د
اولدی . بوکا کوره قانون تدوین ایتمک احتیاجی ده حس قیلندی
یونان، مثلاً، اوافق بر دولت ایدی، قانون تدویننہ احتیاجی
ایدی . روما بویوک بر دولت ایدی، بوکا کوره قانون وضع ایتد
روما قانونی اون بش عصر ایچنده طوپلانوب، نہایت یوستین
عهدنہ تدوین قیلنہ بیلدی . روما اوزینک قانونلرینی شرقدن است
ایتہ ایدی، روما فقیهلرینک اجتہادیلہ علوم فقیہیہ روماده اتقان قیلند
فتوحات برکھسندہ روما قانونلری شرق طرفلرینہ ده طارالدی؛ اسکی ر
قانونلری شو کونگی مدنیت قانونلرینہ ده اساس اولدی .

دولت اسلامیه نہ قدر تیز تأسیس قیلنمش ایسه، اسلامک شریعتی
او قدر تیز تدوین قیلندی . ۲۳ سنهک عصر سعادت ده شریعت اسلا
بوتون اصولیلہ بوتون اساسیلہ تبلیغ قیلنوب، عاقبت ایکی عصر ایچ
تدوین قیلنوب، عالمک اڭ گوزل شریعتی اولدی .

قران کریمک آیت کریمهلرنده اصحاب کرامک کیاک کوشکلر
شریعت اسلامیه حفظ قیلنوب، تابعیلرک اجتہادلریلہ فقہ اساسلری تما
تأسیس قیلندی؛ تدوین بسمله سی امام ابوحنیفہ امام ما

امام شافعى امام احمد كىبى مجتهدلرڭ شرفنه قالمش ايدى. اختلاف اصحاب كرام دورنده ده وار ايدى، حتى عصر رسالت ده اختلاف وار ايدى، نظر اختلافى ايدى، طبيعى اختلاف ايدى. غرض، دسيسه بولنمق ممكن توگل ايدى. اصحاب كرامڭ سياسى اختلافلرى ده فقھڭ اساسلرينه فقھڭ فروعاتنه ذره قدر تائىر ايتمز ايدى.

اصحاب كرامڭ فقيھلرى وار ايدى، اميزلرى وار ايدى، مجاهدلرى وار ايدى. فقيھلرى تعليم قصديله، مجاهدلرى فتوحات شوقيله ير يوزينه طارالدى. يات خلقڭ يات ملتلرڭ يرلريله دولتلريله برابر قانونلرى ده فقھلرى ده البته دولت اسلاميه الله ايرشدى. بوڭا كوره روما قانونلرى ده يهود شريعتى ده اسلام فقيھلرينه البته معلوم اولابيلور ايدى، روما قانونلرى يهود شريعتى تدوين قىلنەچق فقھ مذهبلرينه البته تائىر ايتەبيلور ايدى. لکن امى بر رسول لسانيله تبليغ قىلنمىش شريعت اسلاميه اولگى قانونلرڭ اسكى شريعتلرڭ تائىرنىن تدوين ساعتنه قدر آزاد قالوب، خالص فقھ اسلام اولمق اوزره تدوين قىلندى.

۲۳ سنه لك عصر سعادت ده شريعتڭ بوتون منبعى قران كريم ايدى، سنت نبويه ايدى. شارع امى ايدى، مكه ده ايدى مدينه ده ايدى، اوقومادى يازمادى، روما قانونلرنىن يهود شريعتنن تمام غافل ايدى، روما يوريستلرينى يهود فقيھلرينى كورمەدى. بوڭا كوره، يات ملتلردن استعاره يوللرى تمام باغلى ايدى، استعاره احتماللرى ده ممكن توگل ايدى.

قران كريم تماميله كماليله، سنت نبويه بوتون فروعاتيله صحابهلرڭ عهدەلرنده زمەلرنده مقدس امانت مقدس وظيفه اولوب قالدى. صحابهلرڭ ابو بكر، عمر، عثمان، على، عبادلە، معاذ بن جبل، زيد بن ثابت كىبى اڭ معتبر اڭ بويوك فقيھلرى هر برى - بوتون ترجمەلرى تمام معلوم آدملر ايدى، هيچ برى روما قانونلرنىن يهود شريعتنن خبردار توگل ايدى.

تابعيلر صحابيلردن قران كريمى سنت نبويهلرى صحابيلرڭ حكملرينى تماميله حمل ايتديلر. فقھ اسلامڭ اڭ بويوك شعبەسى حجازده مدينه ده مكه ده بوتون اصوليله بوتون فروعاتيله تاسيس قىلندى، تمام اولدى.

اسلامك اڭ بويوك فقيهلرى سعيد بن المسيب، خارجه بن زيد، سليمان بن يسار، قاسم بن محمد، عروة بن الزبير، عطاء بن ابى رباح، طاووس بن كيسان، مجاهد بن جبير كى تابعيلر ايدى، بوتون استفاده لرى اصحاب كرام حضرتلرندن ايدى، قىلبرى عقللرى قرام كريم آيت كريمه لريله شارع حكيم سنتلريله تمام مشغول اولوب، طوق اولوب، همه نرسهدن بوش ايدى؛ وقتك مدنيتى، روما قانونلرى، يهود شريعتى حجاز قطعسندن دور ايدى. مكه ده مدينه ده يهوديلر وار ايسه ده، «لتجدن اشد الناس عداوة للذين آمنوا اليهود والذين اشركوا» - «يا ايها الذين آمنوا لا تتولوا قوماً غضب الله عليهم» كى آيت كريمه لرك قطعى آچيق فرمانلريله استفاده يوللرى تمام قاپانمش ايدى؛ صحابيلرك تابعيلرك عزت دينيلرى ده استفاده احتماللرينى تمام قطع ايتمش ايدى؛ يات ملتله تورات آيتلرينه يهود فقيهلرينك خيانتلرى قران كريمك شهادتيله معلوم اولدقدن صوك، يهود فقيهلرينه تابعيلرك مراجعتلرى ده البته تمام ممتنع ايدى؛ «لو كان موسى حياً لما وسعه الا اتباعى» - «وانى قد تركت فيكم ما لن تضلوا بعده ان اعتصمتم به» كى ارشاديله تورات تلمود تعليملرينه صحابيلرك تابعيلرك مراجعتلرينى تاماميله منع ايتمش ايدى شارع حكيم عليه الصلاة والسلام حضرتلرى .

صحابيلرك تابعيلرك اجتهاديله حجاز قطعسند مكه ده مدينه ده فقه اسلام تاماميله تأسيس قىلنوب، امام مالك كى امام شافعى كى بويوك مجتهدلرك همتيله معرفتيله فقه مسئلهلرى فقه اصوللرى تدوين قىلندى . حجاز مكتبى، يعنى حجاز فقيهلرينك معرفتيله تدوين قىلنمش فقه - خالص ايدى، روما قانونلرينك يهود فقيهلرينك تاثيرلرندن تمام آزاد قالدى . اولگى عصرده امويلر عصرده حجاز بوتون اسلام دنياسنه هر خصوص ده مرجع ايدى؛ سياسى اجتماعى مسئلهلرك هر برى حجاز فقيهلرينك فتوالريله حل قىلنور ايدى .

فقہ اسلامك اڭ بويوك بر شعبهسى، اڭ معتبر بر مكتبى - شويله تأسيس قىلندى .

اصحاب کراماڭ فقیھلری مجاهدلری فتوحات شوقیلە دعوت اسلامیە سیلە عراق قطعەلرینە استیلا ایتدی، ایران دولتنە دە غلبە ایتدی. انیلرک ایرانیلرک رومانلرک اسکى دنیتلرینە بیشوک هم مرکز کلمش عراق قطعەسى اسلاماڭ علومنە فنوننە ادبیاتنە اجتهادینە دە بر مرکز اولدی.

اصحاباڭ تعلیماتیلە روایتیلە، تابعیلرک اجتهادیلە فقه اسلاماڭ بویوک مەسسى عراق قطعەسندە دە تأسیس قیلندی، عاقبت، امام ابو حنیفە ریناڭ برکتلى بىملەسىلە تدوین قیلندی.

حجاز مکتبیلە عراق مکتبى آراسندە نظر اختلافى، فروعات اختلافى وار ایدی. لکن اساس جهتیلە اصول اجتهاد جهتیلە مکتبلر تمام ایدی. هر بریناڭ اجتهادینە هر خصوص دە قران کریم اساس ایدی، یناڭ بوتون همتى قران کریمک نظمە منحصر ایدی. نظم: (۱) وضع، (۲) استعمال، (۳) دلالت، (۴) فهم اعتباریلە متعدد قىملرە تقسیم قیلنوب، ک جهتیلە هر بر قىماڭ افادەسى مجتهدلرک اجتهادلرینە اساس ایدی.

سنت نبویە، قران کریم کبى، معتبر ایدی. سنتک متنى قران کریمک کبى اعتبار قیلنوب، نظم قران دە معتبر قىملرک هر برى متن دە دە اعتبار قیلنور ایدی.

قران کریم آیت کریمەسىلە شارع حکیم سنت نبویەسى آراسندە الگىز سند جهتیلە، روایت جهتیلە ایدی. امناڭ اڭ بویوکلری غایت مهارتلە سنتک سندا لرینى انتقاد ایتدیلر؛ خالص نقدلری زیوفدن مییز ایتوب، سنت خزینەلرینە خالص آلتونلری تدوین ایتدیلر، اڭ بویوک منبعى تمام پا کلندی. درست، موضوع حدیث غایت ایدی، لکن موضوعلرک اڭ اکثرى فتنە خبرلرینە، عمل فضیلتلرینە، رک قصەلرینە دائر اولوب، دینی اجتماعى سیاسى مسئلەلرە دائر آراسندە موضوع حدیثلر آز ایدی. حدیث اماملریناڭ بویوک شریعت حکملرینە مذهب قوللرینە اساس اولاییلەچک حدیثلر حدیثلردن تمام پا کلندی. شرعى اجتماعى مسئلەلرک برینە موضوع

یا ضعیف حدیث منہبلاڭ بزنده سند قیلنمش اولور ایسه، دیگر منہبلاڭ بری دیگر مجتهدلاڭ بری تدارك ایدر ایدی، شریعت سندیله ثابت اولمش حکم - اثبات قیلنوب، موضوع یا ضعیف حدیثلاڭ افادهسی رد قیلنور ایدی.

صحابیللاڭ تابعیللاڭ مجتهدلاڭ منہب اماملرینلاڭ اجتهادیله همتیله، فقہ اسلام قران کریم آیت کریمهلرینله، شارع حکیم حضرتلرینلاڭ ثابت سنت نبویهلرینله بنا قیلنوب؛ روما قانونلرینلاڭ، تورات تلمود تعلیملرینلاڭ تأثیرلریندن تمام آزاد قالوب، موضوع روایتلاڭ ضعیف حدیثلاڭ اثرلریندن تمام پاك اولوب، ایکی عصر ایچنده شریعت اسلامیه تدوین قیلندی؛ انسانیت دنیاسنه معلوم شریعتلاڭ قانونلاڭ هر بزنندن هر جهتله اوستون چیقدی: عدالتلی ایدی، صنفللاڭ برینله تعصبی یوق ایدی. دولتلاڭ عمومی مصلحتلریننی افرادلاڭ مصلحتلرینله توفیق ایته بیلدی، دولت خاطرینله افرادلاڭ حقوقلریننی مصلحتلریننی هیچ بر خصوص ده اهمال ایتمه دی. (روما قانونلری کبی.)

فقہ مکتبلریننی جغرافیا اعتباریلله تقسیم ایتدک، بریننی حجازی، بریننی عراقی دیدک. هر بری خالص ایدی، یات ملتلاڭ قانونلریندن، اولگی امتلاڭ شریعتلریندن استعاره یوق ایدی، تقلید اثری ده یوق ایدی دیدک؛ بویوک دعوازللاڭ آچیق دلیللریننی ده سویله دک. فقہلاڭ مجمل بر تاریخچهسی ده یازلمش اولدی، اهمیتلی دعوازل بر حقیقت تاریخیه اولمق اوزره ثابت اولدی. مدنیت قانونلری، دینلاڭ شریعتلری آراسنده شریعت اسلامیه مرکزی ده تعیین قیلنمش اولدی. یعنی: شریعت اسلامیه منشأ جهتیله ده فوق العاده ایدی، تدوین جهتیله ده خارق العاده اولدی، حقیقت فلسفییهسی جهتیله ایسه، اولگی هم شو کونگی حقوقلاڭ قانونلاڭ اولگی شریعتلاڭ هر بزنندن اوستون چیقدی.

فقہ منہبلرینلاڭ حقیقتلریننی قیمتلریننی آچیق کوسترمک آرزوسیله، بورا ده فقہ اصوللریننی ده بیان ایتیم.

اصول جهتیله اساس جهتیله فقہ منہبلریننده اختلاف یوقدر.

(۱) اڭ اولگی اصل - قران کریم، کتاب.

کتاب - شریعتک کلبہسی، ملتک عمدہسی حکمتک ینبوعی، رسالتک برہانی، عقلک نوریدر .

کتاب - معنی جہتیلہ دە نظم جہتیلہ دە معتبردر .

عربی اولمق صفتیلہ نظم دە دورت جہت وارددر: (۱) وضع جہتی، (۲) استعمال جہتی، (۳) دلالت جہتی، (۴) فہم جہتی .

قران کریم نظمى شو دورت جہت اعتباریلہ متعدد قسملرہ تقسیم قیلنوب، اصول فقہ کتابلرنده حکملری درجہلری تفصیلاتیلہ بیان قیلتمشدر . بوگا کورہ، اصول فقہک بوتون مسئلہلری نظمک افادہسنہ عربیتنہ منحصر اولمشدر .

قران کریم آیت کریمہلری قطعیدر، عقلک حکمنہ خلقک مصلحتلرینہ هر وقت موافقدر، هر بری محکمدر، هیچ بری منسوخ توگلددر، هر بری آچيقدر، هیچ برنده تشابه یوقدر، هر بری عمومیدر، هیچ برنده تخصیص یوقدر . آیت کریمہلرک هر بری معقولدر، یعنی انسانلرک هر برینہ امیلرینہ دە مفهومدر . مقلد فقیہلر احکام آیت کریمہلرینى بر نیچہ اونلرہ حصر ایتمشلر ایسہ دە، ادبی دینی اجتماعی سیاسی علمی مسئلہلرہ دلیل اولابیلہچک آیت کریمہلر جملہلر قران کریم دە محصور توگلددر .

(۲) سنت - شریعتک قران کریم کبى معتبر بر اصلیدر، اڭ کيڭ بر منبعیدر .

سنت - شارع حکیم حضرتلرینک سوزلری اشلری اقراریدر . اصحاب کرامک سنتلری دە، شارع حکیم حضرتلرندن نقل اولمق صفتیلہ، معتبر اولور .

سنت قولیہ دە متن جہتی وارددر، سند جہتی وارددر .

متنک معناسی درست اولماز ایسہ، حدیث سنت اولمق شرفندن محروم اولور: « اذا رأيت الحديث يباین المعقول او يخالف المنقول او يناقض الاصول فاعلم انه موضوع على الرسول . »

متنک معناسی درست اولور ایسہ، سندک صحتی تفتیش قیلنور .

سندی صحیح اولور ایسہ، سنت سنت نبویہ اولوب، قران کریم کبى دلیل اولور . سنت قران کریم کبى عربیدر، افادہسى قران کریمک افادہسى کبیدر .

شارع حكيم اوزينك سوزيله فعليله اقراريله شريعتى بيان ايدر ايدى .
امتك عالمى - شارع حكيمك وارثيدر . بوڭا كوره امتك عالمى ده شريعتى
سوزيله فعليله اقراريله بيان ايدى بيلور .

بوڭا كوره، امتك عالمى قدوه اولور، حركت رهبرى اولور، ادب
استقامت خصوصلرندى نمونه اولور . يعنى شوييله اولمق لازمدر . عالم ده
هم علم هم ادب هم استقامت البته شرطدر .

(٣) اجماع - همه فقيهلر ك اتفاقلرينه كوره قران كريم كى سنت
نبويه كى دليلدر . اجماع قطعى اولور، حكى عمومى اولور، ابدى اولور .
بنم نظرمه كوره، اجماع البته معتبردر، لكن نظرى مسئلهلرده
دليل اولمق صفتيله توگلدر، بلكه عملى مسئلهلرده تنفيذ قوتى اولمق
جهتيله در . اجماع هيچ بر وقت هيچ بر خصوص ده برهان اولماز، حكيمك
قرا ك حقلغنه حجت اولماز، بلكه قوتدر، حكيمك نفوذينى ايجاب ايدر .
اجماع - قضا كيدر، حكيمك حقلغنه دليل اولماز ايسه ده، نفوذينى
ايجاب ايدر . قضا - هر وقت جزئى اولور، اوزينك حادثه سنه محصور
قالور . اما اجماع، مصلحتلره تابع اولمق جهتيله، قانون كى عموميت
كسب ايدر؛ لكن زمانك مكانك اختلافنه كوره، هيچ بر وقت ابديت
كسب ايتمز .

اجماع - حل اهللرينك عقد اهللرينك اتفاقلريدر .

حل - مسئلهلرى بوتون جهتيله همه فروعاتيله محاكمه ايتمك . حل -
علوم نوريله معارف ضياسيله اولور .

عقد - بوتون فروعاتيله محاكمه قيلنوب، حل قيلنمش مسئلهلر ك
حكملر ك يا قبولنه يا ردينه قرار ويروب، قرارلرى تنفيذ ايتمك . عقد -
هر حال ده قوت، شوكت اعانه سيله اولور .

بوڭا كوره، اجماع برهان توگل، قوتدر . بوڭا كوره، بش اون
فردك يا خود اقليتك مخالفتى اجماعك اهميتنه نفوذينه خلل ويرمز .
بوڭا كوره، اجماع ده عصمتى شرط ايتمك حاجت اولماز . بوڭا كوره،
اجماعك قرارنده ابديت عموميت لازم اولماز .

غایت مهم شو حقیقت فقیہلرک اهل کلامک کوزلرندن غائب اولمامش اولسه ایدی یارار ایدی . اجماعک فائدهلرندن امت محروم قالماز ایدی . اولگی اجماعلرک قراریله امتک اللری آیاقلری باغلانماز ایدی، حجهلک مسئلهلرندہ او قدر بویوک اختلافی اصولیونک فکرینی ده یورماز ایدی .

(۴) قیاس - «روزه» ده (۱۲۶-۱۷۹) صحیفهلرندہ قیاس مسئلهلرینی تمام تفصیلاتیله بیان ایتمش ایدم .

(۵) مصلحت - احکام عادیه ده دلیل اولابیلور . حکمک مشروعیتندہ خالص بر فائده قطعیه معلوم اولور ایسه، او حکم - مصلحت اقتضاسیله - ثابت اولور . سماوی مدنلی قانونلرک بوتون اهمیتلری یالکیز مصلحتلرینه کوره اولور .

مصلحت ده ایکی شرط وارد: (۱) بری قطعیلک . قطعی اولماز ایسه، دلیل اولماز . (۲) خالص اولمق یا خود راجح اولمق . یعنی مصلحت مفسده دن تمام پاک اولمق، یا خود مفسده سندن آرتق اولمق .

(۶) استصحاب - اول ده حکمک ثبوتیله حال ده ثبوتنه، یا خود حال ده ثبوتیله استقبال ده ثابت اولاچغنه استدلال ایتمک .

(۷) براءت اصلیه - حکمک ثبوتنه دلیل بولنماز ایسه، براءت عقلیه طبیعیه اقتضاسیله حکمک عدمی ثابت اولور .

(۸) استحسان - اصول کلیه مقابلندہ مصلحت جزئییه اعتبار ایتمک . مثلاً: «ال ده یوق ماللری صاتمق باطلدر» کلیه سنه مخالف ایسه ده، سلم تجویز قیلندی، فقیرلوک حاللرینی تسهیل ایتمک مصلحتیله . استحسان مصلحتک بر نوعیدر . دیمک، شریعت اسلامیه ده مصلحت مطلقاً معتبردر، اصول کلیه لرک برینه مخالف اولسه ده اولماسه ده .

(۹) سد ذریعه - مفسده مترتب اولابیلور ایسه، حکمی منع ایتمک . سد ذریعه - شریعتک روحیدر، غایه سیدر، انتظامی محافظه وسیله سیدر . هیئت اجتماعیه انتظامنه خلل ویره بیللهچک مفسده لرک هر بری البته ممنوع اولور . مصلحت حکمک مشروعلرک، مفسده ممنوعلرک البته دلیل قیلنه بیلور .

(۱۰) عوائد - عادت سوزیناڭ جمعیدر. خلقڭ عادتلرینی شریعت اقرار ایدر. توارث طریقیله منقول، یا خود طبیعت اقتضاسیله ضرور یا مقبول عادتلر حکمڭ ثبوتنه دلیل اولاییلور. اسلام بدوی عربلرڭ باطل عادتلرینی منع ایتمش ایسه ده، گوزل عادتلرینی اقرار ایتدی. عادتلرڭ درجهلری متفاوتدر عادتڭ حکمی نه قدر نافذ ایسه، حکمڭ مشروعیلگی او قدر مطلوب اولور.

شو کتابڭ (۱۶-۲۳) صحیفه لرندہ بیان قیلنمش احکام وفاقیه عوائد بابنه داخلدر.

(۱۱) استقراء، (۱۲) برهان اندراج، (۱۳) برهان تلازم، (۱۴) برهان تعاند - شو صوڭ دورت اصل کتب منطقیه ده بیان قیلنمش استقراء هم قیاسڭ عینیدر.

شو اون دورت اصل دورت مذهب اماملری نظرندہ احکام شرعیه دلیلی اولاییلور. اون دورت دلیلڭ اولگی دورتی اصول کبی اعتبار قیلنوب، بقیه سی فروع کبی اعتبار قیلنمشدر. شو کتابڭ (۸-۱۳) صحیفه لرندہ - اجتماعی سیاسی ادبی حکملرڭ دلیللری حقندہ نظرمی آچیق یازدم.

یکرمی اوچ سنه ایچندہ شریعت اسلامیہ شارع حکیمڭ لسانیله تبلیغ قیلندی، صحابییلرڭ تابعیلرڭ اماملرڭ اجتہادیله ایکی عصر ایچندہ تدوین قیلندی. امتڭ بوتون اجتہادی شارعڭ نصوصلرینه سنتلرینه روایت هم عربیت دائره لرینه محصور قالوب، فقہ اسلام صافی قالدی، اسکی مدنیتڭ قانونلرندن اولگی دینلرڭ شریعتلرندن استعاره یوللری تمام باغلی ایدی. لکن اجتہاد روحی غایت قوتلی ایدی، استنباط عقلی تمام حریتلی ایدی. معصوم امت گوزل هم تمام صافی فقہ تدوین ایتدی. مقتدر اماملرڭ قلمیله غایت گوزل تمام جامع کتابلر تالیف قیلندی. گوزل ایدی، ینه گوزل اولاچق ایدی.

لکن مهلك هم دهشتلی بلیه اولمق اوزره، اجتہاد قاپولری تمام قاپاندی، اسلام فکرینه قوتلی هم اوزون سکتہ عارض اولدی. روح اویودی، فکر سوندی؛ فقیهک روایت حفظ ایتمکدن، متون یازمقدن، متونلره شرح هم

حاشيه باغلامقندن، فتاوى آرامقندن عبارت اولوب قالدى. خلقيله برابر شريعت اسلاميه ايندى، مدنيت دنياسنده انسانيت كوزنده اعتبارى قالمادى.

شو كتابك ۵ - ۶ - (۱۰-۱۶) صحيفه لرنده اجتهاد مسئلهسنه نظرمى آچيق يازدم، يالگز اجتهاد شرفى توگل، بلكه تشریح اقتدارى ده شارعلك اقتدارى ده امت اسلاميه ده البته واردر، دیدم. بويوك دعوامى قطعى برهانيله ده اثبات ايتدم.

بن تقدیس لسانيله اعتراف ایدرم، عربيات كبی فقه كبی حدیث كبی علوم اسلامیهی تدوین خصوصلرنده سلف كرامك خدمتلى هممتلى غایت بويوك ایدی. ير يوزنده هیچ بر ملت ده هیچ بر امت ده او قدر برکتلى سرعتلى تمدن اثرینی تاریخ كوزى كورمه مشدر. ادب اهللرینك حدیث اماملرینك فقه مجتهدلرینك او قدر خارق العاده حفظلى تألیفلى بزم سلفك شرفنه مخصوص بر امتیازدر.

سلف همتيله فقه اسلام تدوین قیلندی، فقه مکتبلرینك فقه مذهبلیرینك هر برى گوزل ایدی. اجتهاد قاپولرى فقیهلرک هر برینه آچيق ایدی، فتوى كرسیلرى مجتهدلرک هر برینه تقدیم قیلنور ایدی. فکر حر ایدی، انسان حر ایدی، اهلیتنه كوره هر بر انسان اوزینك حقوقنه حرمتنه نائل اولور ایدی. انسانلرک نظرلى مختلفدر، فهم درجهلى ده متفاوتدر. بوگما كوره، اختلاف چیقدى، فقه مذهبلى مختلف اولدى، اختلاف البته طبیعى ایدی، ضررى يوق ایدی، بلكه مطلوب ایدی.

لكن اجتهاد اختیاريله، تشریح اقتدارى آراسنده گى غایت مهم فرق اعتبار قیلنمادى. بوگما كوره، شريعت اسلاميه ده بويوك بر آنارشى، اسلام دولتلرنده اسلام عائله لرنده بويوك بر انتظامسزلق قرار ایتدى؛ فائده ویره بيله چك مذهب اختلافلى، بوگما كوره، عاقبت، ضرر اولدى.

درست، اهل آدملرک هر برینه اجتهاد حقى اجتهاد اختیاری تسليم قیلنمق البته تیوشدر. لكن تشریح حقى، یعنی اجتماعى سياسى مدنى مسئلهلرده دستور اولاقق قانون وضع ایتمك حقى يالگز اجماع اهلنه هیئت اجماعیه اقتدارینه تخصیص قیلنمق لازم ایدی.

اولگی عصرده صحابییلرک تابعییلرک بویوکلیرى مجتهد ایسهلرده، حادثهلرک جوابلری شورى قراریله ویرلور ایدی؛ تنفید خصوصیلرنده انفراد یوق ایدی، تنفید بر هیئتک بر جماعتک حقى ایدی. شریعت اسلامیهده اجماعک بوتون اهمیتی ده شو ایدی، اجماع - حکمک دلیلی توگل، بلکه تنفید قوهسى ایدی. اجتهاد - البته مجتهدک علمیله اولور، لکن قانون اولمق، عمل دستوری اولمق جماعتک قراریله قوتیله اولور. «ید الله مع الجماعه.»

فقیه مجتهد سلفلرک غایت بویوک خدمتیلرینی بن تقدیس ایدرم، احترام ایدرم. لکن نه قدر بویوک ایسهده، یالکیز بر مجتهدک نظری اجتهادی شریعت اولاماز، یعنی اجتماعی مدنی سیاسی مسئلهلرده قانون اولاماز، عمل دستوری اولاماز.

منهبلرک هر برى بلکه روایتلرک هر برى شو کونه قدر اسلامیت دنیاسنده بر شریعت کبی اعتبار قیلنوب، شریعت اسلامیهده آنارشیلق دوام ایتدی؛ هر بر مسئلهده جوابلرک اختلافنه کوره، هیچ بر مسئلهده شریعت اسلامیه حکمی قوتلی توگل ایدی. شو آنارشیلق بلیهسندن قوتولمق آرزوسیله منهبلرک برینه تقلید ضرور اولدی، اسلام مملکتلری دورت بش منهبک برینه باغلانوب قالدی، یعنی دوا - خستهلکدن زیاده مهلك ایدی، قران کریم منهب قوتیله نسخ قیلندی، اهل اسلامک وجودی ده فکری ده اویودی.

فقہ منهبلرینی یالکیز شو جهتله انتقاد ایدرم. لکن انتقاد منهبلرک اوزلرینه توگل، بلکه امتک عملنه امتک استفادهسنه عائددر. منهبلرک هر برینی امت شریعت اولمق اوزره قبول ایتدی، هر بریله عمل ایتدی، بوکا کوره اجتماعی سیاسی حکملرک هر بونده هر وقت اختلاف دوام ایتوب، شریعت اسلامیهده قرارسزلق اورونلاشدی.

منهبلرک هر برى، دیهلم، تمام گوزلدر. لکن هر برى عمل دستوری اولاماز. عمل دستوری اولایلمک ایچون، منهبلرک برینی، یاخود، مسئلهسنه کوره جوابلرک برینی اجماع قراریله انتخاب ایتمک لازمدر.

اجتهاد - اهل آدملرڭ هر برينڭ حقيدر، بلكه وظيفه سيدر. لکن تشریح اقتدارى، يعنى، عمل دستورى اولاييله چك قانونلرى وضع ايتمك اقتدارى - مخصوص بر جماعت الله بر هيئت اجتماعيه معرفتنه تخصیص قىلنمق لازمدر.

اهل آدملره اجتهاد حقى تسليم قىلنور ايسه، تشریح اقتدارى هيئت اجتماعيه معرفتنه خاص اولور ايسه، هر بر خصوص ده مقدس شريعتڭ آچيق جوابى زمانڭ حالڭ خلقڭ حاجتنه كوره حاضر اولور، نظرلرڭ اختلافى ده برکت اولوب، شريعتڭ قرار سزلغنه سبب اولماز، مدنيتڭ ترقىاتيله برابر فقه اسلام همان همان تكميل قىلنور، تكامل يولنده دوام ايدر.

اسلامڭ بوتون تعليملىرىنى مقدس شريعتڭ همه اساسلىرىنى شو كتابڭ طار صحيفه لرنده ايجاز لسانيله اجمال ايتدم، آچيق يازدم. شريعت اسلاميه حقيقتى، اصوللرى منبعلىرى قران كريمڭ مطلبلىرى، سنت نبويه بيانلىرى، فقه تاريخى، فقيهلر نظرلنده فقه اصوللرى، اولگى عصرده اسلاميت درجهسى حقانيت لسانيله يازلدى.

كتابڭ (۱۶ - ۲۳) صحيفه لرنده سماوى شريعتلرڭ حكملىرىنى تقسيم ايتدم؛ (۱۱ - ۱۶) صحيفه لرده تشریح وظيفه لرينه امتڭ اقتدارىنى برهانيله اثبات ايتدم. فقهڭ اصوللرى حكملرڭ دليللىرى منبعلىرى خصوصنده نظرمى ده حريته يازدم. (۶۳ - ۶۷) صحيفه لرده بيان قىلنمش اصول اوستنه تاريخ شهادتى، حيات تجربهسى، عقلڭ دلالتى، اجتماع حاجتى ده اصول اولمق اوزره معتبردر ديدم.

قران كريم آيت كريمه لرينى، شارع حكيم حضرتلرينڭ بوتون سنت نبويه لرينى، صحابيلرڭ تابعيلرڭ مجتهدلرڭ همه اجتهادلرينى اولگى ملتلرڭ قانونلرينى اولگى دينلرڭ همه شريعتلرينى، شو كونگى مدنيتڭ بوتون حوقلرينى علوم اجتماعيه لرينى تامميه احاطه ايتوب، حياتڭ تجربه سيله تاريخڭ شهادتيله عقلڭ دلالتيله زمانڭ طلبيله ده استفاده ايدە طورور ايسهك، اسلامڭ قران كريمڭ شريعت اجتماعيهسى بوتون قوتيله بوتون كماليه مدنيت دنيا سنده ظاهر اولوب، مقبول اولور ايدى؛

اختلافنه مترتب اولاچق حرج قالماز . اسلام قانوني اڻ ڪيڻ اڻ منتظم
قانون اجتماعي اولور .

استقبالمزي عزتمزي مدنيت ده اسلاميت ده، اسلاميتي ده قران
ڪريم ده سنت نبويه ده اولگي عصرلرڻ ائڻلرندہ آرامق تيوشدر .
سعادت عصري، ابوبڪر عمر عصري اهل اسلامڻ غايه سيدر،
ايدہ آليدر .

او مبارڪ عصرڻ ڪامل حريتي، اقتصاد سياست خصوصلرندہ تام
عدالتي، هر خصوص ده غايت صافي امانتي - البته اسلاميتڻ ده بلڪه
بوتون انسانيتڻ ده ايدہ آليدر .

هجر گوشه لرينه شو ڪون تمام طاشلانمش قران ڪريم سنت نبويه
مدرسه لرمزده ڪليه لرمزده درسلرڻ اساسي ڦيلنور ايسه، شروح حواشي
فتاوي خرابه لرندہ دفن ڦيلنمش شريعت اسلاميه قوتلي روحيله عدالتي
حڪميله ير يوزينه چيقار ايسه، اهل اسلامڻ فڪري عقلي تقليد
ڦيودلرندن حریت قوتيله آزاد ڦيلنور ايسه، اهل آدملرڻ هر برينه اجتهاد
حقي تسليم ڦيلنوب، تشريع اقتداري بر هيئت اجتماعيه معرفتنه خاص
اولور ايسه، شو تقديرده

شريعت اسلاميه مدنيت قانونلري حقوقلري آراسنده امتياز ڪسب
ايدر، عدالتيله ده، حقلغيله ده، وفاسيله ده قانونلرڻ هر بوندن البته
اوستون اولور .

شو علويتلي مقصد يولنده سعي ايتمڪ اهل اسلامڻ شو ڪونگي
وظيفه سيدر .

